

Натела Бган-цха

ИАЛКААУ

(Алитературатә лакәкәеи
ажәабжькәеи ахәцкәа рзы)

Акәа – 2008

Бганба Н. Р. Иалкаау. Алитературатэ лакэкэеи ажэабжь-
кэеи ахэцкэа рзы. Акэа. – 2008 – 62 д.

Ари ашэкэаеы алакэкэа, илахеыху, игэыргъахэу, ицоуроу
апстазаара цкыа уагэыладырпшуеит, апхьяо гэартыла
иацэажэоит. Уртэ оуп иласу, имариоу бызшэала.

Ирызкуп аитдыратэи, абжьаратэи ашколкэра иацанакэа
ахэыцкэа.

© Н.Р. Бганба – 2008.

АХКӨА

АБРАНСЫ. Алакә.....

АХЬТӘЫ ЦАЦХА. Алакә.....

АШШАҒЪЫЧ. Алакә.....

ЛАША ИГӘТЪИХА. Алакә.....

АКӘЧЫШЬ ѼЕЖЪ. Ажәабжъ.....

АКАЦКАЦ ӨЫРБЕИ УИ АЦА
ГӘШӘИУ-ГӘШӘИУИ. Алакә.....

МЕК-МЕК. Алакә.....

АЦГӘЫ ХӘЫЧЫ ИАХЪЫЗ. Алакә.....

АЧКӘЫН-ШӘАХӘАӨЫ. Алакә.....

АНСАУ Алакә

Ашьхыц Ааи (алакә).....

Анашанатэ лакэ (алакэ).....

Ацэажэара аҫаацэа рҫы (ажэабжь).....

Ауаоы данхэахо ма ауаоы апсабара
аницэызуа (ажэабжь).....

Ашэт (ажэабжь).....

Апхэызба пхызла хаҫа дышцаз (ажэабжь).....

Амц умхэалан (ажэабжь).....

Алакэ еимаа (алакэ).....

АБРАНСЫ

Алакә

Актәи ахы

Икайцеит абду акъанцъа – ахы шәтылхын, агагәтаҕы иаман абла тшаша цшзақәа, ацынца, аҕы. Аипка шәтлыхын, анапқәа мтәы-жәоан, ауао шьяпқәа ацан. Ари акъанцъа шана абду икайцеит амҕы иагәылцәаан. Икацаны даналга, акраамта дхәыщуа дтәан, хъзыс иайтарыз избон. Нас иоит хажәак:

«Абзиабара, амра, анасыц».

Актәи ажәа о-нбанк алицшааит, аобатәи ажәаггы – о-нбанк, ахцатәи ажәа – х-нбанк. Иит акъанцъа ахъз – Абрансы.

Ахъз аниы, иарггы ацсы талт. Уи аены абду имота Арифа лан амшын ахь дылгон цшшьара. Лымагәақәа зтаз лартмак кны аоны даадәылцит, лабду днаидгылан, «бзиала» – хәа ихәда лнапы акәыршаны дгәыдылкылеит.

«Амоа бзиа бықәлааит, амшын акны ихараны бмызсалан, ишәартоуп».

«Умшәан, даду, умшәан, амра сеаршәны, сызхара сызсаны саауеит».

«Ари хамтоуп, снапала икасцейт», – абду
иаацэыригеит акьянцэа.

«Ари иахьзузей?» – лхамта деигэыргьяны
днацааит Арифа.

«Абрансы ахьзуп».

«Абрансы, уара иутахума амшынахь ацара?»

«Бахьцоаалакгы сбыцзар стахуп!»

«Аах, изакэ насыцузей, гэыкала, цсахрада
хайоызцэахар?»

«Гэык ала, цсахрада хайоызцэахоит». – Аб-
рансы абжыы царыхэцэаза иаргеит. Убаскан
иагэалашэеит иара иамаз ацэаоакэа. Уи иа-
бон ауаа ирымбоз акэышпракэа. Абрансы
блакэышла Арифа иналыхэапшит: «Илылшома
ари аиоызара иаша аныкэгара» – хэа...

Абрансы, Арифейи лабдуи ирыхэапшуа ҕымт
ихэыцуан.

«Ари адунеиае ииуеит алшара дукэа злоу ауаа
кыиакэа, аха ауаоы ихы ааирцшаанза, азэгы
издырзом уи дзакэхо. Ауаа рзы уи еилкаам, аха
сара сагышэтуп, сагыуаоуп, исымоуп ацсабара
амч акэышра. Убри акынтэи сара избоит ауаа
ирымбо.

Дызустада Арифа?

Ари азгаб хэычы илыкэыршаны икоу ауаа
зегы рейха илылоуп алашара, аха уи зегы рзы
имазоуп. Сара исцэаоазам азэгы илахьынца
иахэара, – Абрансы абду инаихэапшит, алахь
ааикэнацейт:

«Уи лассы дыцсуеит, имчкэа илзаара иаеуп. Ишпалхылгари ари ааха Арифа? Уи рапхъаза ипылшэараны дыкоуп агэыроа захъзу».

«Баала шыта, баала», – дааццакит Арифа лан, аоны иаадэылцыз. Арифа доагылеит, лабду инапкэа аалшышыт: «Бабаду, унапкэа кыиоуп», – лхэеит. Абду бзиала хэа наиахэаны, амшынахь дцеит уи аены. Мышкэак рышытахь дыцсит абду: агэылацэа еизеит, атынхацэа ргэы далдырси, дырцэыуеит. Нас иара бзиа иахыибоз ахэафы дыржит.

Арифа лан илдыруан лызгаб дышгэыбылфыз. Дахычмазаохар хэа дшэан, ахэчы амшынахынтэ даалымгеит, акгы лалымхэеит.

Енак ан дцан Арифа аоныка даалгеит. Дналыдтэалан илалхэеит ауафы назаза ари адунеиаедшызынымхо, ицэеижьшажэуа, ишпсуа. Уи есымшагы ишыкалало апстазаарафы, насгы уафы агэыроацэгъа иеаитар ишкэышрам...

Арифа хэчы илахаз лгэыроеит, лыкьянцъа Абрансы лгэыдкылан дхэыцуан лылахь еикэцаны. Цытрак ашытахь лгэы лыреыцын адэахы дцеит. Дхэыцуа Апсны ашыха пшзакэа днарфеацшит:

«Шэара ииуа зегь шэаазоит, урт бзиа шэырбоит, нас иказамызшэа иныкэбоит, цыуку еитах ирызхауеит. Шэара ашыхакэа, урт зегы шэгэалашэоу, ишэхаштуоу? Иабацои

ауаа рқьиара дара аныкам? Издыруада аду-
неи ду хызкьо ашэткэа, ауаа иказ рқьиара
иахылцуазар?»

Арифа лнапы цшқақэа лгэы инадлыргэгэлт:
«Азэггы издырзом шака апстазаара бзиа избо
– уи хэаадоуп».

«Сара истахуп, адунеиаэы ауаа, анасыц ры-
мазарц, игэырғаларц, иччаларц. «Исцэымгуп
ауаа антэуо, ианыгэыршоо, уи гэйтшыаагоуп,
– Абрансы иазбеит Арифа дажжьбарц, инышь-
тыпрааит илхацыруа, амцэыжэоақэа ирхэон:
– Имыцэааит бгэаэы агэыршоа иарёыхаз ауаора
харакы».

Нас амцэыжэоа шанақэа ддыртынчын Арифа,
гэырғарак дааимнадеит, днеин тынч ахэмарра
дналагеит.

Абрансы тэаны блакэышла илыхэацшуан.

Аобатэи ахы

Апстазаараэы анасыцаз ианыкэпатэу аамта
итагылоит цсы зхоу. «Уи аамта ааит», – аб-
жыы аргеит шарпазык акьанцаь Абрансы. Ари-
фа ацэа даалцын лиарта даакэтэеит. «Ах, шака
ацэа хаа салааз, сумырёыхар камлози?»

«Арифа сыхаара, соыза гэакья – икалеит
арыцхара!»

«Уеынкыл, Абрансы, цхызцэгья убама?» –
Арифа илгэырцханы дааччеит.

«Нас, санурѣыхах скэашоит, сара ус истахуп. Аах, инасыпуп агэыргъаратэкэа» – дненины музыка ссирк нафалыршэын, дкэашо днықэлеит, ашэаны илхэон:

«Усцэымцан схэычра анасыц, усыцкэаша анасыц. Икэашааит скэыцшра, уи ашықэскэа сыртоуп. Шьыжътэи азаза шэфахэхэы – ацар шэшэхэала. Ашьха урывцны, амра, ушэхэа хазкьала. Адунеи зегь гэыргъахэуп шьыжьы, сара скэыцшрагь шьыжьуп».

Дыччон, дгэыргъон, деихатыруа Арифа дкэашон, ашэаны илхэон:

«Сара сыдгьыл сақэлоуп – сыжэлар ршьала, сара адгьыл сақэлоуп – сыжэлар рбызшэала!

Адунеи ауафы дыканатц игэыргъаларц скэашоит. Алахѣыхра ауафы даражэуам, еei, абыргцэа, ахэса, ахацэа, шэмажэырц шэтахызар шэсыцкэаша, сара!.. Шэа шэангэыргъо исымоуп насыц, насыц, насыц...» – дгьежьюа дыччон.

Уи акэашарагь лара иапылцаз кэашаран.

Итэаны илыхэацшуаз Абрансы, ицэуо иненины Арифа лнапы инахеит: «Еилкаа акы, сара сыхэмаруам, икалеит арыцхара!»

Арифа даатгылеит:

«Абрансы, уцэуо ианакэзаалак усымбацызт, исахэа цэгъарас икалаз?»

«Баала, икалаз ббап», – еиманы аценцьыр инкылцшит. Ашьхақэа хкьаны иаауан алашьца-

ра ицагыланы ар лашьца. Рапызао Алашьцара ду зыхъыз рапхъа дгылан.

Рахэакэа аныркылак, аеыпхэа амца оархылцуан, уи амца ала ашэапыцьац рбылуан, ажэлар ндырцэон.

Арифа лнапкэа лгэыдыргэгэаланы, илуа дакэымшэо дыцшуан. Игэатеиуа инеиоеиуан Абрансы: «Еикэырхатэуп, цсы зхоу зегы! Ажэлар аныкам бзиа избода адунеи апшзара?»

«Икахцарызеи, ак збатэуп», – даагэатеиит Арифа. Абрансы аатгылт, Арифа илхэацшуагы иаацэажэит: «Ибдыруз апстазаара бзиа дабоит, апстазаара бзиа избо. Цсы зхоу зегы еикэзырхарц икэцо апсабарагы ицхраауеит».

«Иагъа ус акэарггы, ак збатэуп», – дхэыцуан Арифа дгыланы.

Убаскан иагъны азэ ашэ днас-насит.

Арифа лхы дааоахеит: «Икахцарызеи, Абрансы, иаахартрыма ашэ?»

«Сымтэыжэоакэа ирхэоит, уао рыцхак ашэае дгылоуп хэа, ишэартам, иаарты».

Арифа днеин ашэ аалыртит.

Ашэ даалагылт уао быргк, ихъатражэ иазкэынцаны.

«Еи, апхэызба, бзырфы! – ихэеит уи, – Алашьцара ду абри аатэа азна ахы лыт, илкыу лкьиареи лылашареи спырхагамхо икалааит хэа бзааицхаит. Ибдыруз, Алашьцара ду ииа-аиуа дшыкам!»

«Уи заанац азэггы издырзом, ииааиуа дыкоу дыкаму», – лхэеит Арифа дцэытцыпшшэа ди-хэапуша.

Ашырхэа апенцьыр ашэ аартны ацсабара дныкэцшит.

«Сара бзиа избоит арт ашьха цшзақэа, истахуп игэыргъахэза амра рхацхаларц. Истахуп ацар гэыргыо ашэа рхэаларц. Хзаазо ацсабара аиацэареи анасыци агымзарц». – Нас даахьахэын, абырг днаихэацшит:

«Аах, уара, ахьы иамцахырхэо уца нак! Сара сыпсы ахьынзатоу ауаа рзы алашареи, ауаореи, ақьиареи сыпшаалоит. Сбызшэеи сыжэлари ахьы азы исзыпсахуам, урт бзиарак ианиарц азы сшықэцо сыпсыр еигьуп».

Абырг дынцэытчацшеит: «Еех, бгазоуп... Ауаа ирзеигьу рбар, ақьиара кзцоггы иаосуеит, ацэгъара кзцоггы дрычхауеит».

«Иудыруоу, абырг, ауаа зеггы хуаауп, апсаатэ реипш бызшэала хайпышм харггы.

Есымшаггы ауаа дрылазароуп зеггы ирыхэо иашьтоу, абри азы иара акггы шимауа агэра анигоггы. Ауаоы уаорала дыпшзоуп».

Ацлахэыста даахэыцит: «Нас, ибтахым ахьы? Алашьцара ду бнаеагылоит, аха қьиарыла аиааира узгом. Бара ибымоу бхэыцра, алашара бымхра азэггы илшом, – бацахар бтагылазаашьа базхэыц».

«Уца, уца, абырг, ухьы рыцхахэ уманы, сара

сымч сыжэлари ацсабарей ирыстоит!» – Арифа ашә налыркын днатәит.

Абырг дхынхәны дцеит.

Адәахыы иго иалагеит Алашьцара ду ири иарей рахәакәа рышьтыбжь, ахәхәабжькәа, ацәыуабжькәа, ацлакәа былуан, ашәткәа оон.

Арифа урт зеггы аценцьыр акынтәи илбон, дыгәжәжәо аоны дааоналт: «Ажәлар тахоит, сызларыхәарызей?

Баша сыцсы тоума ари адунеиае, исымазами сара амч?

Мап, исзымызбеит ауааи, ашәт пшзакәеи, ациааи сызларыхәаша акгы».

Днатәан лылагырз дахәаеуа дцәуон Арифа. Убаскан икалеит ашана. Арифа лылагырзкәа ирылцит Атарчы кацшы, аоныцка ажәлари ацсабарей ргәакра шхамны италеит.

Арифа уи Атарчы зызкызлдырит. Дгәыргъеит. Игәыргъеит акыанцьа Абрансы: «Арииааироуп», – абжьы царыхәтәаза иаргеит.

«Иатахуп амшәара, аиааира жәгарцаз», – ахәеит Атарчы кацшы.

«Зегь еилкаауп», – лхәеит, дынкахәыцуа Арифа.

Адыроаены ианааша, Арифа лыкыанцьа Абранси Атарчы кацшы лыманы ахәы харагы дыохалеит.

Абрансы амцәыжәоакәа анааицнах, музыка ссирк нахылцит.

Арифа иапылтаз ашэа хэо, акэашара далагетит, зегы иахьырбартаз дыкэгыланы.

Игылт ар еикэатэа, иззааз рхаштны, урт амузыкаи акэашареи ихнахны ипшуан.

Ажэларгы ргэыроа рхаштны игэыргъон, Ахы зманы инеиз, уиала ақьиара аазхэоз абырг, иибаз цьеишьейт.

«Аказара ду иаиааиуа мал ыказамзаап, ашьажэыюгы уи дыхнахуазар», – ихэейт иаатэа нышьтацаны дыцшуа. Зымтэыжэоакэа амузыка ссир рхэоз Абрансы, Атарчы капшь аёыцакны инышьтыцрааит ар еикэатэа ирыланаршэит.

Алашьцара ду иацхьа Атарчы нкашэан, иааччейт, нас илацэкэит. Алашьцара ду уи агэыргъара даргэауан, иахэа ткэыцэаа дласны Атарчы анцижэа, уи итаз ашхам ажэлари ацсабарей рхақ-ргэакра, ипташкэакэан ар лашьца инарылачын иашьит.

Игэыргъейт апсабара, ишэахэейт апсаатэ, Алашьцара ду ири иарей нкабейт, уаоы имбо.

Убаскан ихэыцуа иаатэажэейт Абрансы, Арифа илыхэапшуа:

«Ацстазаарае аиёагыларақэа рацэоуп, аха цсшьаха амам акы.

Ауаатэыюса рыцстазаара ыканац, икалоит алашьцарей, алашарей злоу ауаа. Урт рейкаратэра залшом – еиёагылоуп, кэпароуп. Алашара злоу анырацэоу, ацстазаара анасыцахь ихалоит, ианмачу, алашьцара ахра ауейт».

«Уиашоуп, Абрансы, уи иахкьаны ауаа ахьгэа-
куа анасыц ыкам рхэоит, аха анасыц ыкоуп, уи
ауаоы ицстазаароуп», – лхэеит Арифа.

«Анасыпаз есымша икэпалатэуп, аиёагы-
ларақэа ириааилатэуп», – абра еикэшахатхаз
Арифейи Абранси аоныка ихынхэит.

Ахпатэи ахы

Енак Арифа лаб абнахьтэ илзааигеит
акармацыс шэахэаоы. Уи аихац итеикырц
итахын, аха дихэан ус ауадаёы ипыруа ишыоназ
инижьит.

Арифа апианино днаёатэаны архэара дана-
лагалак, иара лапхьа иныкэтэаны ашэак ахэон
шьхакы иазкны.

Енак, ицъашьо Акармацыс дназцааит: «Исахэа,
издырырц стахуп ашьха ашэа зазухэо?»

«Уи ақьиацэа рышьхоуп, уа сынхон сара,
абра саанагаанза», – ахэеит Акармацыс.

«Нас иуцэымгума са сёы уахьыкоу?»

«Аа... базхэыци, бгэыргъарызу абнаё быма-
цара бынхар, бгэакьацэа бымбо?»

«Оо! Мап, мап... уи рыцхарахон сара сзы».

«Убасоуп, скьиа, ибдыруаз, саргы ацсаатэ
рыда сышгэакуа».

«Сағамыз, Акарамацыс, уи стоит ахақэитра».
– Арифа доагылан, аценцьыр ашэ аалыртит.
Акармацыс налеихырхэан, иныкэпраан ицеит.

Мышкэак аниас, Арифа лцатэкэа лхы
рзылышьтит – илхаштит Акармацыс.

Енак Абрансы штэыуоз лбеит Арифа.

«Иухъзеи, узыртэуозеи?» – ицьашьо уи дназ-
цааит.

«Сгэыкуеит, Акармацыс абжбы гэхьааз-
гоит», – ахэеит Абрансы.

«Ииашаны иухэома?»

«Ааи...»

Арифа аценцьыр аалыртын, ашьха ҳарак
днаџапшит. Уи ашьха акалтахь шэапыцап
ецэала итаҳэхэан, ахахьы зынгы-цхынгы
имзытуаз асы бымбыл ықэжын.

«Абри ашьхаџоуп Акармацыс ахынхо,
иҳалшару уареи сареи абри аџыза ашьха ҳарак
ду ахалара?»

«Ауаџ илшо ахьидыруа – амоа даныкэу ауп,
хдэыкэлап, иҳалшар ххалоит, иҳалымшар –
ххынхэуеит», – ахэеит Абрансы.

«Адырџаены Арифа Абрансы лыманы
ақьиацэа рышьха дхаларц, уа инхо Акармацыс
шэахэаџы дазызырџырц амоа дыкэлеит. Да-
хьцоз иаалыкэыршан ашьха дукэеи ахэы
пшзақэеи лбон. Азыхькэа ахьхьахэа аиџаақэа
реы ахахэкэа ирцэытхэраа, ихьшэашэаза, ипсы-
ршьаган илпылон.

Арифа дышцоз зиас дук агэгэахэа еилаеџо им-
џоасуаз дынхыкэгылт – иртэуп, аха азы агьуп,
цашья амамызт. Дхэыцуа дынхыкэгылт ак
лызбарц.

Убаскан, абна иалыпрааит Ахьшыыцба, уаоышэара иауз, апсаатэ шыапкэа шэпан, игэгэан. Амцэыжэоакэа акэапсан, апыц царын, аха алакта, апшышыа тынчын, икэышын. Тынч аеыриашаны, уаоцас иныкэон. Арифа уи анылба дназцааит:

«Исахэа, хатыр зкэу, уара узустада?»

«Сара ахэыцра лаша змоу ауаа сырпылоит, исыхьзуп Фартуна».

«Аа... ухыз сахахьан, хатыр зкэу Фартуна, даара сеигэыргэоит убара ахьсынасыпцхаз!..

«Икалап инасыпцзаргь! Иаасыртуа ахэыцра моакэа, уи лахьынца дууп! Аха ибдыруаз, Абрансыи барей анасыпц ашьхахь шэызхалом са сыда».

«Ииашану?!» – иаацбалшьеит Арифа.

«Ааи. Уи амоаеы апхьагылара зылшо са соуп. Ишэтахума шэнаскьазгарц?»

Арифа дынхырхэеит: «Сагамыз шэахьаапсо, аха хнаскьажэгар стахуп».

«Бсышьталан баала», – ахэан, азиас аршыагы наднарбан, тынч ахра ыщэаакэа инарыбжыысуа афынанахеит.

Арифа игэалтеит акы – Фартуна ахьаеысыз амоа, псаатэкгы заеымпраауазаргьы, аеысра мариахон. Ихалт акьиацэа рышьха акэцэан. Цака амшын газго ицэкэырпцон.

Фартуна напшит амшын агэахьы, уа игылан абырлаш хан дук ихаракказ, ахьтэы цха хын,

амреипш илашо, ашьха ацэкэан инадгылон. Арифей Абрансыи ацшзара ссир ихнахын, уахь ицшуан.

«Шэаала», – инарпызан Фартуна, ацхахь ихалт.

Абра икалеит цышьахэык, ацха уаназааигэа-халак, иара наскьон – укэнаргыломызт.

Фартуна абла кэышкэа аахэыцит. Нас, Абрансы инаднацеит:

«Убжыи рга ашэткэа рахь, аханахь хнеиртэ хкарцааит!»

Абрансы җнатит: «Ашэткэа, сашьцэа, иах-шэырба ишэымчу, аханахь хнеиртэ икашэтца».

Ашэткэа Абрансы абжыи анраха, рхэынткар адырра иртеит.

Аохаае цакыак аартны даацэырцит ашэткэа рхэынткар: цшзакы, ауку, ихахэы еикэацэаны, ибла еикэаракэа ухырхуан. Ишэын шэтыла ир-хиаз матэак еилыцхо, инапаеы еидкылан икын шэткэак.

Дшааиуаз, Фартуна днеихырхэан, ахьтэы цха аханы даагылт.

Фартуна блакэышла ацхахь инацшит, аха уи наскьеит. Убаскан егыи ацакыа аартны даадэылцит ашэткэа рхэынткар цхэыс, лхахэы хыпцшшэыла шэтыла ирхиан, лыцкы шкэакэа шэтышла иочан. Лыбла еикэаракэа убас ицшзан, ашьхақэацэкыа акгыи цыазымшьоз, уи лыцшзара ихнахуан. Лара даун, деихытыруа ацха аханы днагылеит.

Фартуна ашэткэа рхэынтқар пхэыс ина-
леихырхэеит. Лара хамтас адэышэт пшзақэа
нақэлыпсеит. Ашэткэа рхэынтқар дынхырхэан,
иикыз ашэткэа, ашэткэа рхэынтқар пхэыс ина-
лирkit.

Ахьтэы цха уи агэапхан, ахра иаадгылт. Фар-
туна иабеит ахьтэы цха зымцахырхэоз, ацхэыс
пату лыкэцара шакэыз.

Фартунеи, Арифей, Абрансыи «табуп» рхэан,
ахьтэы цха икэсны, амшын агэтахыи игылаз
абырлаш ханахь ицеит. Уақа ашэ аатит. Фар-
туна уадак иныоналт. Атуан икылпхоз амра
ашэахэа ацсышэала «Ахцэа рашэа» ахэон. Уа
пытрак иаатгылеит Арифей Абрансыи – уи
ашэа бзиа ирбон.

Фартуна даеа уадак иныоналт. Арифей
акьянцэа Абрансыи еицыоналт.

Ауадафэы игылан милатқэак рхатарнакцэа
– афар, аха ирацэафэымызт. Арт аныонала,
амилатқэа рхатарнакцэа нхырхуеит.

Ишэахэон Акармацыс шэахэафэы, абжыи ссир
карцэо. Цкэынак афарпын аирхэон.

Акармацыс ашэахэара иаакэыптын, иаацэа-
жэеит: «Арифа, акьянцэа Абранси, бареи
бзиа шэызбоит, Фартуна итабуп хэа асхэоит
иахьшэыпхрааз, уи гэыкала сеигэырғоит.
Ишэасхэарц стахуп ажэларқэа зегыи бзиа ишыз-
бо, сара урт сырғэырғаларц сыпсы штоу».

Арифа даахэыцит, сыпсадгыли апсуа жэлари

рыда сгэы насыцла изеисуам, убастцэка бзиа
избоит ажэларкэа, урт зегы рбызшэа сыздыру-
ам, аха зегы хэонра, Адггыл ахьзуп.

Фартуна аацэажэит: «Ари ахан, ақиара иа-
хануп, арахь ааирагь ус имариам. Ишэзысхэоит
абра иахьа еизаз ашэак. Уи иахьзэаит
«Аиоызара ашэа». Уара Акармацыс, ашэа
аанцэаанза ахапа хэала».

Амра ашэахэа апенцгыр иаакылпхэит. Иа-
анагеит илашазоу музыкабжык. Ашэа ахапа
Арифей Акармацыси ирхэон:

Ашэткэеи ажэларкэеи,
Шэнапы еибаркны,
Ақиарахь ихагалоу амоахь
Шэыццакы, шэыццакы.
Ашэткэеи ажэларкэеи,
Шэнапы еибаркны,
Игэгэоу уи аиоызарахь
Шэыццакы, шэыццакы.

Ацсабара иоызахоит,
Ауаоы диуеит,
Дхэыцуа, еигьу ицшаауеит,
Ауаоы диуеит.
Амра лаша апхарра,
Қиара дуны шэгэафь ишэцэахы,

Имыцэоу лашаран уа ишэцэахы,
Амра лаша апхарра
Иамкуа адггылае шэлаша,
Шэлаша нас, анасыпаз шэлаша:
Атынчра, аиашьара, ауаора,
Шэықэца, иалыжэга алашьцара.

Ацсабара ифызахоит,
Ауафы диуеит,
Дхэыцуа, еигьу ицшаауеит,
Ауафы диуеит.

Фартунеи, Ариффеи, Абрансыи амилатқэа
ирыцкэашон, ашэа рхэон. Амра ашэахэа иаана-
гон урт зегьы зыргэыргьоз амузыка ссир.

«Ацсабарае цсы зхоу, агэакра аткыс анасыц
пышэшэарц сшэахэоит», – абжыы царыхэцэаза
иааргеит Абрансы.

АХЪТӘЫ ЦАЦХА

Алакә

Ажәоан иацакысуаз ашьха дукәа
ирхыпраа ицон Ашьха уарба. Цака
агәгәахәа абахәкәа ирылкыа илеиуан арәашкәа.
Апстақәеи ахәқәеи шәапыцап ецәала ихкыан.

Хара ашьха рыкәцәакәа рәы ацта бымбылкәа
икәианы рыцсы ршьон.

Ашьха уарба илашо хътәы цацхак афыцакны
ицон ладака ахы рханы: – «Ушпацшзоу,
ацсабара, сара бзиа избоит уцшзара», – ахәеит.
Ашьха уарба. Иафыцакыз ахътәы цацхагы
нафыцшәан, лбаа абнаф ашәтқәа инарылашәеит.
Ашьха уарба ацәыз иашьтамлакәа, ицырны
аохаакәа инарыбжъаз ицеит.

Убри абна ааигәа пхәыск амхы дтагылан
драшәон. Уи лыцкәын зацәы убаскак
даашьяоын, доагылан акы длыхәомызт. Иара
шьта дхәычымызт, джыцәза дыкан. Ан, ахаца
усгы ацхәыс усгы ддырктаран, уаха налылым-
шо днеихыан.

Шьыбжъон ан леага нышьталцан, абна дныла-
лан фархк лыкәшәеит, дыцшызар, ацъашьяхә,
илашо ахътәы цацха лацхья ишьтан.

Убаскан абна иаалкъеит Абгахэычы: – «Апхэыс, ибымган уи ацапха мышьтацэгъа, уи тынчра азэгъы инатом, ишаноуп».

«Исахэа, Абгахэычы гызмал, шанас иалоузеи абри ахьтэы цапха пшза?!»

«Уи аусура иацапхоуп, зыоны иааюнагало ахаца тэаха имамкэа, аус имулар изычхауам», – ахэеит Абгахэычы.

Апхэыс дгэыргъацэа, ацапха налгэыцалкит: – «Ауаюы изы аусуроуп цстазаарас икоу, – лхэеит. – Бзиала, Абгахэычы!»

«Абзиара бакэшэааит», – ахэан Абгахэычы, абна инылаланы ицеит.

Апхэыс лфархь аашьтылхын, лыхьтэы цапха пшза дахэапшуа, аюныка лэыналхеит. Ан дахь-цоз амоан дхэыцуан:

«Ауаюы данхэычу ацэажэара шихартцо еипш, аусурагь ирцатэуп. Дзахаазозеи ауаюы – аус иуларц азы ауп. Уиа ауп илахьынца насыц моас иамоу, уаха даеа моакы ыказам. Исхарогь ыкоуп, сычкэын данхэчыз, аус иур, даапсар, дгэакыр хэа сшэон, акгы исыркацомызт. Дан-духа, дбаюданхеит. Акытаегъы «Баюдан» хэоуп хьызшьаран ишиархэо. Аусура зтахым ауаагы пату икэыртцазом».

Ан аюны данааи, ахьтэы цапха акэалап интацаны илцэахит. Шьта сычкэын икаицо збоит хэа адэахьы дьндэылцит.

Уи ацэа амцан дыкэиан днацшы-аапшуа,

ацстхэакэа ипхъазозшэа дрыцапшуан. Ус, ачкэын доацкьеит, деилкъя-еилгэыцэза: «Хам-хахы рашэара сцоит, аусура сгэапхоит», – ихэан, аеага аашьтыхны ашта дынтытцны дцеит.

Ан лгэыргъара хэаа амамызт. Убри аены нахыс ан лпа хэлаанза ашэак ихэо акы дафын. Зны дуастон, зны арахэ еилиргон, зны аанда кайтон, дтэаны ацсшьаха ихы иайтомызт.

Иара ихэалон: «Аус анызымуа сычмазаоушэа схы збоит, аус анызуа сыпсы сшьоит, икасто сеигэыргъоит».

Аусура насып инатон. Акытафгы «Баодан» хэа иахэара иакэыцит, зегь пату икэырто иалагеит.

Ан дгэыргъон, аоны акы агмызт: иун, икацан. Иааит тагалан. Ани ацеи аца азна апш иаадрыхыз тарыпсеит, аускэа зегь рыкны еицхыраауан.

Тагалан апсабарагь цэоеижьза, алакэ еипш аеииланахэеит. Апша хьшэашэа иасуаз, абгы егэыхаа иагон. Абнакэа рфы тынчран, апсаатэ шэахэацэа атэыла пхарракэа рахь ицахьан. Абгахэычгы атаоыра италаны ицэахьан.

Убаскан, енак, ан аоны ачашэкэа рызра дшафыз, хтыс цыашьахэык калеит. Аонашэ инадпрылан ашэхымс иныкэтэеит Ашьха уарба.

«Иутахузеи, сымш, арахь уаазгазеи?» – ан уи дназцааит.

«Саазцаз уиоуп, хатыр зкәу апцхәыс, сыхътәы цацха ицәахны ибымоу сыт. Убри сашьталан сааит иахья», – ахәеит Ашьха уарба.

«Иуазхәада уи сара ишсымоу?!» – ицәалшьеит ан.

«Ацсаатә ирбон ианаабгоз».

Апцхәыс иаалцәымыгхеит, нас даахәыцын: – «Иустап, изурызеи, иутәу сызумакуам», – лхәеит.

Ан аоны дныоналан, саанк азна ачашәкәа аадәылган инамцалыргылеит: «Усасуп, иахьяда хаоны умааиц, акы унацха!»

Ашьха уарба лчеицъыка мап ацәнамкит, азхара афеит: – «Итабуп, бчеицъыка иазхааит», – ахәан ан иналеихырхәеит.

«Халалс иуоуааит», – лхәеит лара.

Апцхәыс лылахь еикәшьшьы аоны дныоналан, ахътәы цацха лыман даадәылцит. Иахьыгунылгоз, илзымычхакәа лылабжышкәаггы рәаархеит.

Ашьха уарба агәатанза даарыцханашьеит ан, икастпарызеи хәа ихәыцуа инатәеит.

«Ауаа зкышыкәсала арт ацакьякәа рытка инхо, изыхшо, изаазо ан лоуп. Ан дыкамызтгы ауааггы каломызт, нас ишәахәодаз, игәыргъодаз, икәашодаз? Ах, игәыгърахон! Убри азы ауаа бзиа избо ан лгәы нидмырхароуп, икьиоу, цсы зхоу, ан илымцахырхәар рыхәтоуп. Убри акынтә ахътәы цацха даара ишыстахыуггы, иб-

зынсыжьуеит, ан», – абас ахэан, Ашьха уарба
нышьтыпраа ицеит.

Ирхэоит, ан ахьтэы цацха шьхакы ашьапаёы
илцэахит, уинахыс ауаа зегьы аусура бзиа ирбо
икалеит хэа.

АШШАҒҒЫЧ

Алакә

Инхон-инцуан цсаатә хәычык. Уи
ацсаатә хәычы иины адунеи ианнықәпш
аены инаркны, изхылцыз ирхыз ахыз иарггы
иахызхалейт.

Ашшағғыч аныөейдас, даараза ахыз
гәыннагейт: ацсаатә ахьейзало ианнейлак,
«Ашшағғыч», «Ашшағғыч» – хәа ахыччара иа-
лагон. Ашшағғыч иазбейт ацсаатә инарызцаарц,
иара зхылцыз ацсаатәшьтра «ашшағғычқәа»
хәа ирхымзаауа ахыз цәгья зырхылаз атәы акыр
рдыруазар еилнакаарц.

Шарцазык, Ашшағғыч нкапырны ицейт
агәтыха еилнакаарц. Аены хәлаанза ицыруан,
ацсаатәқәа имачымкәа ирызцааит, аха иара
зышьтаз цсаатәк еилкааны иаздыруамызт. Зе-
ггы ражәа нейларцан, иаха издыруа роуп хәа,
ажәцарақәа рышка ирышьтит. Такәы аамта
ицыруа ишцоз, иабейт онык. Уи ашта итагылаз
цәатла дук амахәта иқәтәаны икарцәазаны
ишәахәон о-цыск. Ашшағғыч уахь интапырит.

«Уа мшыбзиақәа!» – ахәан, урт рааигәара
махәык иныкәтәейт.

«Уа бзиарак иакэшэаша, Ашшагъыч ухаткы, бзиала уаабейт!» – рхэан, ажэцаракэа, рысас апсшэа архэейт. Ишейцэажэоз, Ашшагъыч иаацэырнагейт ажэейлкаатэык азы абрахъ ишымџахыцыз.

«Ажэцаракэа шэхаткы, – ахэейт иара, – шэара акры збахьюу, акры здыруа цсаатэкэоуп. Ижэдыруама абарт ашшагъычкэа ртоурых хэа акыр, насгъы урт ирхымзаауа ахыз цэгъа «ашшагъычкэа» хэа изрыхъзхалаз?»

Ажэцыс ус ахэейт:

«Ари адунеи аџы абзиа шырхамыштуа еипш, ацэгъагъы рхаштэом. Издыруейт сара ашшагъычкэа шэтоурых. Сызхылцыз ирхэо исахахъан, – айтахэара иналагейт ажэцыс ашшагъычкэа ртоурых. – Даара акраацуейт цсаатэ хкыс иказ зегъы еизара дук рыман, амшын агаџахъ ацакъя џыцаакэа рыбжьара дэхэыпшк аџы. Аапынран ари ахтыс аныкалаз. Аизара ду зыхкъазгъы уи ауп, атэыла пхарракэа рџынтэи иааз апсаатэи, ара зыпсадгъыл аџы иказ апсаатэи еипыллон, агэыргъара ду рыман.

Апсаатэ реизараџы ишэхэхэозаарын Кармацыс шэхэхэаџык. Иахъа уажэраанза, уи аџыза абжьы зхаз, ус ишэхэхэоз иара апхъагъы, иара ашьтахъгъы, ари адунеи аџы икамзаарын. Апсаатэкэа Кармацыс абжьы шаарахазтэкъя, рымцэыжэақэа нейкэпсаны, рыпсы заны, рчыт бжьык ыказамкэа зегъы зыроуан.

Кармацыс шәәхәәә, ишәәхәәуа, инышьтпраан
ишнеиуаз, ацакья ыщәәа-царык иаахеит,
агәышпггы иаразнак игәгәаны ицнакеит.

Иааилагьежбит ацсаатә, иеибарчырчыруа...

Еиха ицарыз Ашьауардын, ацстака ицырны
ицан, Амшә ианахәеит икалаз арыцхара.
Амшә иадыруазаарын хәшәы хкыс иказ зеггы.
Иахаз даара агәы иалсаап, ирыцханашьазаап
Кармацыс шәәхәәә. Нас уи хәшәыс иамоу абри
ауп, ахәан, ашьапы ашца ашша ытк аамхны
Ашьауардын ианатәит, усггы ахәеит:

«Инаганы абри ашша Кармацыс ахәра
инакәышәтар, иаразнак игьоит!»

Ашьауардын алеи-апси рыбжьара амшә-шша
аман иааит ацсаатәкәа реизарахь. Ацсаатәкәа
игәжәажәо еилапыруан.

Ашьауардын иаанагаз ашша цьара
иныкәцаны, Кармацыс инахагылт ишыкоу
збап хәа. Кармацыс, ашьа ацкьасо иахьышьтаз
агәакра иағын. Ашьауардын иаразнак ашша аа-
ган Кармацыс ахәра инакәстцап хәа ианаахьахә,
ашша ыказамызт. Ашша згазеи хәа иааилагье-
жбит ацсаатәкәа. Икан уака хылтшьтрала шәа
шәызхылтцыз ацсаатәггы. Уи ацсаатә Ашьаур-
дын ацкысггы иеихаз цаатәын ускан.

Ацсаатәкәа реилагьежьраан иархәаны,
ашша гычны иаман ицеит. Ари зеггы ирдырт,
аха икарцарыз! Кармацыс шәәхәәәы, ахьаа
баацс азхымгакәан, ацсы аахьцгәышьеит. Уи

ашьтахь, ашша згычыз, ацсаатэкэа ирылыр-
цеит, «Ашшаггыч» хэа хзысггы иартеит. Ари
ацсаатэ Ашшаурдын ацкыс еихаз, ишгэырѳооз
иагхеит, еитцалейт. Мышкы, зынза ацсра ишаѳыз
ацсаатэ ианырба, иааизан, азы ахэлархэхэо
ацсы ааикэдырхеит, аха «Ашшаггыч» хэа ахыз
шахыз иаанхеит. Иахьяггы уи ацсаатэ шьтра
«ашшаггычкэа» хэа рыхьзхалеит.

Абра иалгеит Ажэцыс ажэа хэаны.

Ашшаггыч хэчы даара иархэыцит, нас
ѳаанатит:

«Ииашоуп, Ажэцыс, уажэабжь уаналагоз
иухэаз: Ари адунеи аѳы абзиа шырхамыштѳуа
еипш, ацэгьяггы рхамыштѳуазаап».

ЛАША ИГЭҤҢА

Алакэ

Лаша хэчы енак дхэыцуа днатэит:
«Зегь реиха икэышда?.. Зегь реиха
икэиада?..»

Ари азцаара изцэырцыз атак шыкайтцаша
издыруамызт. Сзазцааша азэыр дызбозар хэа
амоа дыкэлан ифэинеихеит. Дышщоз Ардэына
ашэа шахэоз ибеит, илакэны амахэ икэтэан.

Лаша даара игэацхеит уи ашэа ссир. Ари
еигьу цсаатэ бжыы ахаан исмахац ааигэахэит.

«Ардэына... аа... Ардэына?»

«Аа, иутахыузеи, арцыс хэчы», – ахэеит
Ардэына неизыцшын.

«Издыруада, уара ашэахэао уакэзар зегь
реиха икэиоу, зегь реиха икэышу?»

«Оо, мап, мап... ус сгэы иаанагом. Хэарада,
саргыы акэиара сылоуп. Ашэапыцьяц ирцыр-
хагоу ахэачакэа сфоит, уи ала ацла рыбгыы
еикэхоит. Еггырахь, сашэахэабжь ауаа аргэыр-
гьоит. Сгэы иаанагом икоуп хэа цыара, са
сацкыыс икэышу, са сацкыыс икэиоу»...

«Абзиараз, Ардэына», – ихэан Лаша, инапы
накэаны еицах амоа дыкэлеит.

Лаша ацсабара ацшзара деигэыргъон, ашь-
хақәа сы шкәакәала итахәхәаз харантә дыр-
зыпшуан. Абнақәа дрылсуа дахьцоз, ацсаатә
ашәа рхәон.

Лаша дышнеиуаз, дәхәыпшк аеы шәты хкыс
иказ ахьышәтуаз днанагеит. Абрака Ашьхыц
ашәак хәо, амати аизгара ишаеыз ибеит.

«Оо! Хатыр зкәу Ашьхыц! Иудыруазар уара,
абри адунеиае зегь реиха икәышу, зегь реиха
икъиоу дарбану? Издыруада уи уара уакәзар,
Ашьхыц?»

«Оо, мап, мап... Ус сыкам, – ахәеит Ашь-
хыц. – Иагъа ус акәзаргъы, азәгъы ихәар калом
сара скъиам хәа, избанзар, иахъа хәлаанза ама-
ти еизызгоит, уи ацха алсхуеит. Схәыцқәа
цхала иныкәызгоит. Ашьхымза азна ацха
сыпшәмагъы ипшны игоит. Уиала сара ауаоы
сихәоит. Скъиоуп саргъы иахьынзасылшо. Аха
икоуп адунеиае зегь реиха икәышу, зегь реиха
икъиоу – уи Амра ауп».

«Ишца, амроу? Амц ухәоит, Ашьхыц...
Амра цәажәом, ак ханатом, ак хамнахуам, ус
баша ажәоанае ицәырцуеит акароуп», – ихәеит
Лаша, игәы намзо Ашьхыц днахәапшын.

«Иудыруамзаап Амра абзиара ду иканацо...
Амра ыкамызтгъы, ацхарра каломызт... Уз-
хәыци икалоз, алашареи ацхарреи камлар? Ауаа
аеаора рзаарыхуамызт».

«Ирыхъуаз ауаа ирфо рмоур?»

«Амла иаганы ицсуан. Амра ыкоуп, апста-
заарагы ыкоуп, ицхоуп, илашоуп».

«Итабуп уахыкоу, оо, Амра лаша!» – Лашеи
Ашьхыци намцахырхэит, нас инеидтэалан,
ашэаны ирхэит:

Хара бзиа уаабойт,
Оо, Амра лаша!
Адуinei зегь бзиа уабойт,
Оо, Амра лаша!
Ациаа зегь бзиа урбойт,
Оо, Амра лаша!
Ацсынтэыла бзиа уабойт,
Оо, Амра лаша!
Апстазаараз угылт, укапхейт,
Оо, Амра лаша!
Уцака ажэларқэа еишыцэахейт,
Оо, Амра лаша!
Умчала абахчакэа шэтуейт,
Оо, Амра лаша!
Ажэаоан иацэа ургэыргэейт,
Оо, Амра лаша!

«Аа... Лаша? – ашэа ааипнакэейт Ашьхыц.
– Икоуп еита Амра адагы зегь реиха икэышу,
зегь реиха икэиоу. Иеилкаа урт, сара исызды-
руам!»

«Бзиала, Ашьхыц қыиа», – ихэан Лаша, дыр-
өегьых амжа днықэлейт.

Лаша дзон, ахэкэа дырхыцуа, арѡашкэа драѡсуа.

Ус, дэхэыцшк аѣы шкэакэа матэала реи-лаҳэаны ажьакэа реицхумарра дналагылт. Урт ашэаны ирхэон:

Унан, ишэхьзеи, абгакэа,
Ашэарыцацэа шэыршьит.
Ашэарыцацэа шэыршьит.
Унан, ишэхьзеи, абгакэа,
Хгэыргыалап, хкэашалап, ажьакэа,
Хкэашалап, хкэашалап, ажьакэа.

Абнаѣ уаха инхом хагацэа,
Абнаѣ, уаха инхом хагацэа.
Хгэыткыа-цсыткыа шыта хкалазом,
Хгэыткыа-цсыткыа шыта хкалазом.

Ех, ханасыц калейт!
Ех, ханасыц калейт!

Настха ажьакэа ран иахкэажэха итэаны ирзызырѡуан, ирыхэапшуан.

Лаша Ажьакэа ран днеихырхэейт:

«Исахэа, хатыр зкэу ан, ибдыруоу бара ари адунеиаѣ зегь реиха икыиоу, зегь реиха икэышу дарбану?»

Ажьакэа ран Лаша ихы аашышьит: –

«Иуасхэап, издыруейт сара уи. Зыцсы тоу зе-

ггы, акъиараггы, агэыжелациэгъараггы, акэыш-
раггы халоуп. Аха зегъ реиха икэышу, зегъ
реиха икыиоу Адгбыл ауп», – ахэеит Ажыакэа
ран.

«Ихасцом, Ажыакэа ран, ибхэо, Адгбыл ус
баша ишьтоуп», – дгэааит Лаша. «Маап, Ад-
гбыл ус баша ишьтазам».

«Да, исахэа нас, Адгбыл иканато акы?»
«Адгбыл – азын, аапын, апхын, тагалан хэа
аеыпсахуа, цсы зхоу зегъ аус днаруеит».

«Исзеилкаауам, цсы зхоу зегъ аус
шпаднаруеи?»

«Уазхэыци, аапын анааиуа апхыа ишпакоу,
иугэаларшэеи, Лаша? Ацлакэа абгы рэазам,
ихьтоуп. Аха, нас, хэычы-хэычла ицхаррахо,
ашыац ецэа цшзаза иаауеит, абгкэа пытуе-
ит, ашэыр цлакэа шэтуеит. Абас, адунеи зегъ
еыхоит.

«Аа, еилыскаит, Ажыакэа ран, ибхэаз».

«Адгбыл убас аеыканатоит, цсы зхоу зе-
ггы ирфара роуратэ. Ауаа аарыхуеит, апстэкэа
ахаскыын ецэа рфоит, апсаатэ – ахэачакэа,
ашэыр хккэа калоит. Урт зеггы зкэиаауа Ад-
гбыл ауп. Адгбыл апстазаара еикэнархоит. Ад-
гбыл цсы зхоу зеггы ирануп, ирыонуп. Адгбыл
ауп зегъ реихагъ икэышу, зегъ реихагъ икыиоу»
– ахэеит Ажыакэа ран.

«Даараза итабуп, Ажыакэа ран, сара ари ахь-
сеилбыркааз», – ихэан Лаша, дынхырхэеит.

«Лаша, иудыруаз икоуп зегь реиха еиҥах икѣышу, зегь реиха икѣиоу, уи иарбану сыздыруам, уара еилкаа», – ахѣеит Ажѣакѣа ран.

Убаскан бжѣы цѣгѣак аагеит, Лашеи Ажѣакѣа рани аашанхеит.

«Уу-уу!.. Уу!.. Абла еицакѣакѣа, ажѣа насыпцѣгѣакѣа, ашѣарыщацѣа хѣака бга ршьызар, хара ханцѣаз цѣшьяны шѣгѣыргѣо шѣеилоуп!»

Абгакѣа рыцкѣа еихакшо, рылакѣа цырцыруа иааизеит.

Ажѣакѣа шѣан еицѣыпца иааилагылт, нас абгакѣа ирыцѣарц еибарѣит.

Абга ду Ажѣакѣа ран ионы инахъзан, иакит. Ажѣакѣа ран шыхѣхѣоз, ишцѣуоз, абнахъ иагеит, егъырт ажѣакѣа рыцѣеит.

Лаша хѣчы агѣыткѣа даганы, дыоны ацла ду днахъынхѣазалан, ихаракны амахѣ дныкѣтѣеит, дцѣуон Ажѣакѣа ран рыцхашъяны...

Абгакѣа рыцкѣа еихакшо ацла инакѣшеит. Лаша ихѣапшит, ахау ахъ ишзымхалоз анеилыркаа, еимпит. цытрак ашьтахъ, Лаша пшьаала ацла дналбаан, еиҥах амоа дныкѣлеит.

Ахауа цкѣан, ацша асуан, абнаѣ азаза зыхъшы игылаз ашѣткѣа рыфѣоы лахалахауан.

Лаша дышцоз, нхарта тзык дазааигѣахеит. Ашѣаѣ акѣты рацѣа ыкѣын. Дыпшьызар, Ахъшь кѣты шкѣакѣак нышьтпраит. Акѣткѣа шѣан, еибаркаркарит. Алакѣа шуа иоацибаркѣеит.

Икалаз апшәма игәеитан: «Җааи, җааи», – ихәан, дхысит.

Ахышь шәан, акәты наҗыткыан икаҗаит, иаргыгы цырны ицеит.

Лаша урт драҗсны дышцоз, рҗашк даахыкәгылт. Ара Ахышь изеихсуаз зыхтәаланы азы ажәуан, апсы ашьон.

Лаша уи Ахышь дахәампшзакәа днаҗсит.

«Узыргәаазеи, ачкәын, апсшәа зсоумхәозеи?» – Ахышь абжыы найкәнаргеит.

«Сара еилыскаауеит ари адунеиаә зегь реиҗа икьиоу, зегь реиҗа икәышу. Уиоуп амҗа сызкәу, аха ура Ахышь, сара усцәымгуп, избон ацәгъара анууаз, ианушьтахысуаз».

«Баша угәааит, сара ус схы ныкәызгоит, – Ахышь аеаарышәшәан, Лаша инаизытшит, – иубандаз икасцакәо, еихагыгы сгәаг укуан».

«Ишоахәара икаутцакәо?»

«Ацара пшқакәа ранацәа рхәаагара ианцалак, инхыкәшәаны исфоит. Адукәагы мцасырслоит, акәйткәагыгы сраҗсуам. Ура ишухәо зегь рыцхасшьо салагар, амла сымпсуеи, сара схы еикәсырхоит, схәы сыпшаауеит».

«Аа... уиашазаргы калап, Ахышь, аха укьиазам!», – ихәеит Лаша.

«Ииашоуп, сқьиазам», – ахәеит Ахышь алакта ырцәгыаны.

«Убри указшьазы бзиа узбазом», – Лаша дцәытыпшны днахәапшит.

«Скэышупеи сара», – ахэит Ахышь, аалахэыххан.

«Да, исахэи узлакэышу?» – Лаша ицъашьаны дназцааит.

«Сара издыруеит адунеиае зегь реиха икэышу, зегь реиха икьиоу иарбану?»

«Издыруада уара уакэзар, Ахышь леишэацэгъа?» – Лаша днахыхэмарит.

«Мап... мап... са сакэзам», – ахэит Ахышь.

«Нас иарбану уи?»

«Адунеиае цсы зхоу зегьы хайкэзырхо Азоуп. Апстхэакэа налбааны, ажэоанахь ихаргалоит, уахьынтэ кэаны иаауеит, Адгьылгы азы ажэуеит акэа анауа, ацлакэа, ашэткэа, апстэкэа, апсаатэкэа акэа зы иакэабоит, иарыцкэоит. Ауаа ракэзар, зыда афатэгьы рзыкацазом. Азы ыкамызтгы, цсы зхоу зегьы зышан ипсуан, апстазаарагь каломызт.

Адунеиае зегь реиха икэышу, зегь реиха икьиоу Азоуп», – ахэит Ахышь.

Лаша дынхырхэит ароаш афацхъа: «Есымша уаказ, Азы!» – ихэит.

Ахышь нышьтыпрааит, ашьхакэа рахь ахы рханы ицеит.

Лаша зегь реиха икьиоу, зегь реиха икэышу Амреи, Адгьыли, Ази шракэу еилкааны аоныка дхынхэит.

АКӘЧЫШЬ ӨЕЖЬ

Ажәабжь

Акәарт иацан акәчарақәа рацәаны, убарт ирылан кәчышь өежък. Акәчышь өежь хәацык анацшаалак, акәчарақәа абжа хат хәа ионы иашьталон, аха иара, агәы икылахо, иласны иафон, ирынатомызт.

Акәарт, енак, убри азы игәаан, Акәчышь өежь инахыкәласын, иацәхәит: – Абри еицш псыцәгъара убахъоу, иупшаауа ааиюшаны, уоызцәагъы ируталар, даргъы уашьтан ирфо абжа урымтои?.. Указшьа баапсуп, сымцәыжәоа уаныцатәоугъы зегъы урыгәтасны иахьреицъу уеадуцоит. Сгәы ухшәар калап, уеицъымхар!

– Сеицъхоит, – ахәеит Акәчышь, аеырцәыуо.

– Иахбап, – Акәарт аеаарышәшәан, амцәыжәоакәа асаба аарылнахит.

Убри ашьтахъ енак Акәарт адәаеы ашьапхыц ала анышә бгъатны, хәацык ыцхны акәчарақәа ишырәанатоз, иаагәанатәеит Акәчышь өежь шыкамыз. Акәарт даара хәаас иканацәеит: «Цъара машәыр ахъзар, амацара иабацарыз?» – агәы иаатахәыцит.

Акәчарақәа ашәа хәо ахаса рфон. Акәарт

нацшы-аацшит: – Кэах-кэах, Акэчышь ъежь, уабакоу? – ънатит, аха цъаргы абжы гомызт.

Акэчышь ъежь ускан ацшэмапцхэыс аацэа анлыршэшэоз ачарыц икапсаз афара иаѡын, аѡызцэа акэчаракэа рыкэѡымтзакэа. Акэарт, сыкэчышь хэчы машэырк ахыт хэа, игэыткьа-пцыткьаха ишнеиуаз, иабеит. Апсыщэгьа ачыкэ пжэарц акгы агмызт, иаргы аѡы раханы, амцхэ иафаз ахэда икылачны апсра иаѡын. Акэарт, «кэах-кэах» арган, ачарыц анаба егырт акэчаракэа ирызѡнатит. Зегьы еибарыѡны иааин, игэыргьатэа, ачарыц акэшэара иалагеит. Акэарт акрыфара иакэыцын, Акэчышь ъежь ганы, азыршьтраѡы азы анаржэит. Акэчышь ъежь апсы анааивнага, Акэарт гэаан, уи инахыкэласит. – Ура уаха сымтэыжэѡа уцасыртэом! – ахэан, инхьахэын ицеит. Есыены Акэчышь ъежь амацара идэыкэын, агэы ѡыгьуан, ан гэхьааган ицэыуон, аха Акэарт гэаан амцын икэнажьломызт.

Ѣнак Акэчышь ъежь: – Шэааи, сашьцэа, акэчара хэыцкэа, шэааи, ацшэма ачарыц калыпсеит, еицахфап! – рызѡнатит. Акэчышь ъежьаѡ ианнеи, ашэа хэо, ачарыц акэшэара иналагеит. Акэарт уи агэыиахэан: – Акэчышь ъежь, укэышхеит, апсыщэгьара уакэыцит, – ахэан, амтэыжэѡа накэнаршеит, иагэыцахэхэо.

АКАЦКАЦ ӨЫРБЕИ УИ АЦА ГЭШӘИУ-ГЭШӘИУИ

Алакә

Абра ишәахарц шәыкоуп Акацкац
өырбей уи аца Гәшәиу-Гәшәиу захьзызи
рыхтыс. Иззымдыруа азәыр шәыказар, иахьар-
нахыс ижәдыруаз, акацкацкәа нхартас ирымо-
уп ашьха кацәарақәа. Егьа дшәарыцаөзаргьы,
ахра дацәымшәөзаргьы, урт ахьынхо неишьа
имазам. Асыцәкьа рықәгылазом урт змоу
ахра цагь-цагькәа – убаскак иеқьаррақәоуп.
Лбаа, убарт ахрақәа ршьапаөоуп асыцсақәа
ирыцкьө арөашқәа ахьиуа. Акацкацкәа зынгы-
цхынгы ртыцкәа нрыжьзом. Урт, ашьха икәу
зегьы рөадахьы, иөахаракны икоуп, зегьы
ахьырбартоу, зегьы ахьрахауа. Уа ацша иасуа
абжьгьы аеакыуп.

Шәзырөы, шәзырөы, ишәахауазар!

Ацша абжьы ааөоуам, аха ишәмахауеи акацкац
рыбжьы, рыбжьы акәмрашәа: «Гәшәиу-Гәшәиу!
Гәшәиу-Гәшәиу!» Урт ашәа азырхәоит акацкац
Гәшәиу-Гәшәиу зыхьзыз.

Шәазызырө нас уи акацкац абжьы...

Аха ажәа ахы умхәакәа ацыхәа узхәом, рац-

хъа иара ан ырба атэы ххэап. Уи зыкэгылаз ашьапкэа зегыи реиха иаун, ицшзан. Абжыи акэзар, ашьа кацкац абжыи шырхэоз икан. Аха шыкэсык ахь знык ада абжыи аргомызт иара. Ари азхоуп хэа апхэазон, уаха ахы ацбабаа иаланацомызт. Уи абжыи анаргоз аены акаохэа ашьа иныкэыоуан, зегыи ргэыреаннацон. Уи аены акацкацкэа еизаны ирыгэтыларкуан иаргыи. Акраамта иара ырба-ырбо инеи-ааиуан, аха хара цэара ицшуан. Убрахь ианыцшуаз ахэда цшзагыи еиха иеитнахуан, иаргыи еихагыи ицшахон. Аха уи ус изыкалоз егырт ирыздыруамызт, рыкэша-мыкэша акацэаракэа зынза илакэны, икази ирхагылаз ажэоан ашцеи рыда акгыи рбомызт.

Акацкац ырба анаапсалак, инарылцны атрахьы ицон апсашьарц. Нас, амырхэага реатан иахьтэаз, акацкацкэа ацэажэара иалагон. Урт еибырхэон анкэа дара иреицшыз зегыи абжыи шырхаз, уажэы Акацкац ырба зацэык зегыи абжыи шарго еицш, рыбжыи шдыргоз, еихагыи хэтыр шрыкэыз. Аха рыбжыи ахьдыргоз азы еиха хэтыр зрыкэыз рыздыруамызт. Акацкацкэа агэхаштра баапсы рымоуп, ирхаштит.

Зны, аапынрак азы, Акацкац ырба ихнахит кацкац хэчык. Уи цхынрак ала ишазхара иазхаит. Ус, шыкэсык ахь знык Акацкац ырба абжыи анаргоз аамта ааит. Акацкац хэчы игэанацэит Акацкац ырба иакэшан игылаз рахь

акэымкэа, аблакэа кыдхалан цъара ишыцшуаз.
Ан иазцааит, аха атак амахаит.

Иааит азынра. Акацкац ыырба иара аламыркыызакэа егырт атра карцон. Адэныка ухы аауздэылмырхэхэо ианыкала, уи ацеи иареи цша ахыымнеизоз, ибахза иахыказ ацакья хацы ацахь абымбыл еицш ирацэаны ишытаз ацытэа инылатэеит. Азынра, ашьхакэа асыанрыкэхалак, цсы зхоу зеггы апстахы, ацларахь реартоит. Акацэаракэа рфы инхо акацкацкэа рыда ашьха тацэуп. Аси ацааи ргэацэахы акны икоуп ахракэа.

– Уи аены уаакэымцзакэа уабацшуаз? – зны Акацкац ыырба иазцааит аца, ицха-цхаза ацытэа иахылатэаз.

– Уи анудыршагы аамта калап, умыццакын, – ахэеит Акацкац ыырба. Аха Акацкац хэчы абри агэы итыхон.

– Егырт акацкацкэа рыбжыы зыдмыргозеи, урт изырзымдыруазеи? – ицаахит аеазных.

– Убригы анудырша аамта калап, умыццаклан, – ахэеит акацкац ыырба.

Азынра думи, Акацкац хэчы еснагы ицаалон, аха атак ахауамызт. Акацкац ыырба агэы аныццэа, хэычы-хэычла амазақэа зеггы араргамеит.

Зны, зынра баапсзак азы, акацкац дукэа рхэы рцацэа ирырто мацара, аапынра аамтаз, дара зеггы цсхьан. Инхеит акацкац хэычкэа.

Алзынрак урт акы дырцаха рымамызт ранацэа. Убри акнытэ, акрыфара атэы ада акгыы рзымцеит. Иара Акацкац ыырба ан даара икэышыз кацкапын. Егья иацэыхьантэзаргыы, аца ианарцеит кацкацк иатахыз зеггы. Нацънатэ акацкацкэа ашьха иахылацшуазаап. Урт, абжыы бзиа, хара инаоуаз абжыы ахьырхаз акнытэ, абра зеггы ахьырбартоу аказаара ратэаршьазаап, ашьха икэу зеггы еикэышахатны. Убри нахыс, урт, ашырцазза игылан, акацэаракэа ркынтэи ашьхатэыла икэыцшуан, шэартак атэы зхэо акы анырбалак, рыбжыы дыргон. Урт рыбжыы захаз зеггы ргэыреаннырцон, реырцэахуан. Икан убас, ашьха икэыз ашэарахкэа амашэыр иацэырыхьчон. Абас акъиара, абзиара ду акацкацкэа икарцоз азы, урт есымша рыбацкэа ассир рбон. Инахаран, рацхья изса-зсо, имыццакзакэа, ииасуа иалагон абгацъмакэеи ацслахэкэеи. Урт абырлаш тэыоакэа ирхагылаз лаша-лашон, убас ицшзан, знык абра оыншыкэра рзацнацон акацкацкэа. Шака бзиара карцоз акара ирацэахон урт абырлаш тэыоакэа зхагылаз абгабкэеи ацслахэкэеи. Шака урт рацэахоз акара, ирхылцуаз алашара рацэахон. Шака алашара рацэахоз акара, рынцра духон акацкацкэа.

– Аха уажэы инхаз рахь сара соуп абжыы ргашьягыы здыруа, зеггы рзы абзиа кэцар зылшогыы сара азэацэык соуп. Уажэы икоу

акацкацкэа зхылцыз роуп сара сзыциз, аха иа-
хьагы иацы ииз рацкысгы сеицэам, – ахэеит
Акацкац ырба ацыхэтэан.

– Егырт ирхаштит акэымзар, ирылмшой
убас еицш рыбжы дыргалар? – ицааит Акацкац
хэычы.

– Ишцарылымшо, ишыкацатэу дырбазар...
Урт, афатэ бзиа анроулак, ргэы иахэан, ирхэо
ада акгы рыздырзом, – иааччеит Акацкац
ырба.

– Урт зегы рыбжы дыргозар, амашэыр
еицаны икамлоз? – азцааракэа агэы рыкэ-
ыцгуаамызт Акацкац хэычы.

– Ускан, убарт анцра сызто ашэахэакэа зе-
гы ирызшахон, абри уара узхылцыз саргы
сыбаокэа ацакыа икэзытхызаарын... – агэы
аапшааит Акацкац ырба.

– Нас, шыкэсык ахь знык ада убжы зумыр-
гозеи?

– Абзиара кауцозаргы иахумыркыацэароуп,
иумырмыцхэроуп... Насгы, сыбжы цар
калоит... Нас ишцасыпсыхэоу? Знык иазхо-
ит...

Акацкац хэычы акэытит азцааракэа рытира.
Аха Акацкац ырба ацытэа илатэан, уахи-
ени ихэыцуан, ихэыцуан, ихэыцуан... Аацын
анбаауеишь хэа игэакуан... Акацкац ырба
анаафыхалак, иахэон, аца абжы ргашыа анар-
цаларц.

– Умыццакын уара, макъана иузымдыруа-
заргъы, иацоуп уаныхшәа, уажәыр хәа ушәома.
Ианатаху иусырцоит. Нас уареи сареи хакәхоит
издырзо ахәон зныказ Акацкац ыырба.

Аха Акацкац хәычыгъы ахәара агәы
ақәҕыгъуамызт.

– Бзиоуп, нас, иусырцоит, аха сара иуас-
хәаанза убжыы анурга, уаргъы саргъы ханасыц
уалгоит! – ахәеит Акацкац ыырба.

Знык ианаба, Акацкац ыырба аныцәазгъы,
иара аакәымтцакәа абжыы аргашья ацон,
имырдукәа, егъырт ирмахарц.

...

– Уара икоуцаз аоыза кастом сара! – ахәеит
енак Акацкац хәычы. Ахәычы ухәаргъы, уажә-
шьта ишазхара иазхахъан.

– Хакәухит! – ахәан, иоацкьеит Акацкац
ыырба. – Сара сышьразы акәзаап уара узхысху-
аз!

– Аара иуду атәы цьаргъы исхәом, убри
уиегәыргъала, аха сара ишыздыруа ухоумырш-
тын!

Абрыгъ ахәан, ахәда цшза иоахан,
акацәарахь иоахапрылт. Аацынра шаарыз иа-
ахъан, цака амраҕацхарстакәа рҕы асы ахьцаз,
ма иахьяҕаорыз, ашьац ҕеихъан. Усынтәи иа-
бон ишәапырхапуа уи иацрыхоз, азын изыгхаз
ацслахәкәа.

– Гэшәиу-Гэшәиу! – ахәеит, уи абжыы
өейтцыхны. Абжыы аккахәа ашьхақәа
инарықәөит. Арөашқәа рышьтыбжь ада акы
умахауа, зегыы рыцсы рзеит. Ацақьа еиөц-
царақәа ркынтәи иаакылибахәеит егырт
акацкацқәа, хәчи-дуи еилаөөы. Ицъашьаны уи
иазыцшуан.

– Акгыы цъашәымшьан, – ахәеит иара,
аөызцәа рахь, – хара зегыы хәипшуп, бжыыкоуп
иаххоу, абас шәығқәа аартны, абас шәыбжыы
шәырга: «Гэшәиу-Гэшәиу!»

Зегыы иара икәнацоз кәрцеит, ағарацәа
акацкац бжыы шакәу удырратә рыбжықәа дыр-
геит.

Абас, иналагеит уи акацкацқәа абжыыргара
дырцара:

– Гэшәиу-Гэшәиу!..

– Гэшәиу-Гэшәиу!..

Абас ирықәыөуан ашьхақәа иахьа хәлаанза.
Дук мырцыкәа ағарақәа зегыы ирцеит абжыы
аргашьа. Нас иара ирыланахәеит урт рыбжыы
мчыс иамаз.

Ашарцаз, зегыы иреихаз акацәара амра абз
анөыцнагоз, акацкац быжықәа го иалагеит
кацәара-цыцхьаза.

– Гэшәиу-Гэшәиу!..

Арииаанагоз «шәгәышәәанышәәа, шәнацшы-
аацшы, ашәарта, амашәыр шәзааигәоуп» хәа
акәын.

Есышыжь, инахараны урт зегы илашашо, ирбон антра рызтоз ашэхэақэа. Урт абзиара, ақьиара казцаз рыда аеакы рбазомызт.

Акацкацқэа зегы абжыргашья рцейжътеи имацхеит амашэырқэа, ашьха ыкэыртэан, итэоасуа инықэлеит ашэарах. Абжы ссир ирхылтуаз дзырцаз акацкац иахьзырцеит Гэшэиу-Гэшэиу хэа. Ари еиғьыз ахьз апшаара цэгъан. Избанзар уи абзиара канатон, ашэак еицш ихаан, иҳаракын, насгы еснагь иаакамыршэзакэа азбахэ рхэон.

– Гэшэиу-Гэшэиу! – рыбжы дыргон акацкацқэа.

– Гэшэиу-Гэшэиу! – иацдыргызуан ахрақэа.

– Гэшэиу-Гэшэиу! – цсыцс иланага-оанагон ацша.

Икамлацызт абас бзиа ибаны еснагь зыхьз ашьха ирхэоз аеакы.

Акраацуеит ари калеижътеи, акацкац еырба уи аца Гэшэиу-Гэшэиуи ргэалашэара хзынхеижътеи.

Аха шэзырфы уажэгы... Цқьа шэзырфы!
Ишэмахауеи уи ахьз?

– Гэшэиу-Гэшэиу! – рыбжы дыргоит акацкацқэа, мшаенеицш.

– Гэшэиу-Гэшэиу! – иеицырхэон ахрақэа.
Дара-дара еимырдон.

– Гэшэиу-Гэшэиу! – цсыц лага-оагагас иамоуп ацша.

МЕК-МЕК

Алакә

Манча иахәшьеихаб Есма лпалта
налшәылтан, ныкәара дцеит, адәеиужь
ахь ихараны. Амәан ақәаршаәы баапс лыхъзеит,
лпалта цха иалсны дбаазеит. Аоны иаанхаз
Манча дтәаны асахъа тихуан. Итихит акыз аса-
хъа, ауаә инапқәеи ауаә ишьапқәеи аитеит.
Итихыз аңбашъахә дахәапшуа дтәан.

Ауаңбақ агәгәахәа амца тан, ишахәшахәуа
ипхан ауада.

Адәахъы икыдтәан ақәа ауан, ашьхарахь
идыдуан. Амацәыс апстхәақәа инархәытқьаны
иканарччон, ишьтылашаауа.

Аонашә аартны даәоналеит Манча иахә-
шьеихаб Есма длахәны, дбаазаны.

Леаалыршәшәан, ақәа налхъыкәкәеит, лашъа
днаихәапшын: – Ах, сышпагәаки!.. – лхәеит.

Манча иахәшьа дрыцхаимшьазеит: – Сара
ас сбаазаны санааилоз бызсацәхалоз, – ихәеит.
Итихыз асахъа ахъықәыз иаахәыцы-мыцын,
– «Мек-Мек», – ахәан, аблақәа аахнатын,
иәагылеит.

Мек-Мек Есма илыцхраан, лпалта злачы

лышэнахит. Ампахьшыбы лнаркын, лхахэы
лырбеит. Леимаа баазақәа лышьылхын, аймаа
цхақәа лнаҥеит. Аз-ца лагъанла илзаанаган: –
Бшьапы зааргыл ахьта былнахуеит, – ахәеит.

Есма дгәыргъацәа лшьапы азца инзаалыр-
гылеит: – Ах, шака уразузеи, Мек-Мек! –
лхәеит.

Мек-Мек атетрад инанцшылан, цәағәак
аакәнахит, ацәағәа анапаҕы илабахеит, агәы
ианнаднаца, амузыка ахәеит, иаргьы ашәа
накәнахәеит:

Уа ураида, раида раа,
Уа уарида, раида раа,
Сара, Мек-Мек, ашәа шәзысхәап,
Сара, Мек-Мек, ашәа шәзысхәап,

Сара суаюзам, ауаю инапқәа сымоуп,
Сара суаюзам, ауаю ишьапқәа сымоуп,
Скызуп, сыцсаатәуп, азаҕы сцәаакзом.
Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа.

Сара сахънеиуа,
Ахәычқәа, шәкәашала,
Сара сахънеиуа,
Ахәычқәа, шәшәахәала.
Ақъиара ахьыкам,
Икаларцаз сәыхоит.

Ахьта иакуа,
Дыпхарцаз сѣыхоит.
Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа,
Оыза гѣакъан исымоуп
Са сласба, шанас икоу зылшоу
Са сласба, шанас икоу зылшоу
Оыза гѣакъан исымоуп.

Фатэыс бзиа избоит
Ажърыци арасеи,
Фатэыс бзиа избоит
Ажърыци арасеи.
Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа.

Мек-Мекашѣахѣара ианаалга, Есмадоагылан,
адулац иаацылгеит ажърыци арасеи, нас инаган,
Мек-Мек инамцалыргылеит. – Акрыф, агѣыраз,
– лхѣеит.

Мек-Мек акранафа, Манчеи Есмеи ина-
реихырхѣан, аонашѣ индѣылцны, иццакны ице-
ит.

Манча иахѣшьѣи иареи хѣлаанза ихѣыцуан,
иаарушь уаха Мек-Мек хѣа. Илашьцахъан, уи
ашѣ инас-насны ианааонала.

Манча дгѣыргъан дкѣашон, иахѣшьѣ
дгѣыргъан лнапы еинылкъон. Мек-Мек аатгы-
лан, инареихырхѣеит, нас инеины алаба атет-

рад ианныкэнаца – ицэагэахеит, иара неины ианныкэиа – исахьахеит. Уа тынч ицэеит.

Манча иахэшьеи иарей атетрад аркны: – Цэамтхаа уоуааит, Мек-Мек, – рхэеит.

Адырџаены Мек-Мек аныџагыла, Манча иахэшьеи иарей ашкол ахь ицахьан. Ахэы ажьрыци арасей астал икэгылаз афан, аоны индэылцит.

Мек-Мек ашьхарахь ныкэара ицеит, абнакэа рџы апсаатэ ашэа рхэон. Шьхакы ашьапаџы зиа тбаа иацэа дук абейт, уака акыз цшзакэа зсо ихын.

Мек-Мек азия италан аеакэабон, акызкэа ианырба иадеизалеит, еибадырит, хайџызцэаз хэа еибырхэеит. Азия ааныжьны ишцоз дабейт ашэарыцаџ, акызкэа ишьырц ишэакь рыкэкны дыштэаз. Азия акынтэй кызк абжьы царыуцэаза игейт, ашэарыцаџ дааит, хайшьуеит хэа.

Мек-Мек зеггы зылшоз алаба шана ианџаха, ашэарыцаџ ишэакь неимпыткьан, иааин иара анапы иакит. Ашэарыцаџ ицъашьџ дшыцшуаз, Мек-Мек нхьахэын абнахь ицеит, цытрак ианынаскья, агэы цыжэжэо иаатгылеит: «рыцхашьара рылазам арт ашэарыцацэа, итацэуеит есышыкэса абнакэа, имачхеит ашьабыстакэа, амшэкэа, ақэасабкэа, апсаатэггы, аха ашэарыцаџ уацэы абна штацэуа идыруазарггы, иахья иишьыз ауаа рџы далаехэоит, дшэарыцаџ дууп хэа ддырехэоит. Мап, ашэарыцаџ дырехэатэзам,

уи иакэзам афырхаца. Ирехэатэу абна илоу ацсаатэи ашэарахи мшыкэа ираосуа, урт абнафы ирацэазарцзтахыу, рыцсыахьтоуазыиреигэыргыо – уи иоуп ауао бзиа. Сара дысцэымгуп апсаатэ шьны зкантаруаз иакэыр-шан, ауаа цагья ирылсуа ашэарыцао», – ихэыцуан иара.

Мек-Мек цэымгрыла иакыз ашэакь ирууаза иаршэын, абнахь ибганатеит, ианаахьахэ иахаит акызкэа хара рцэыуабжь. Ионы кызкэа рфы ианнеи, акызкэа еибаргэакуан абна былует еикэзырхода хэа. Ашэарыцао икаиршэыз итадын абна амца анаркын, абылра иалагахьан.

Иоахеит Мек-Мек алаба, икалеит ацаа ахьысы, амца ианааха – иарцэеит, иаелеит абгьы еилашышы. Акызкэа еилапыруан, игэыргыо еибырхэон, абнагь харгы Мек-Мек хахьчеит хэа.

Цхыбжьон Манча днеины итетрад дананцшыла, ибеит Мек-Мек шыцэаз, алаба хыблаа-фыблаа иаван.

Манча акарандашь цэырган, Мек-Мек алабашья ыц азыкаицеит. Цэамтхаа уоуааит нахэаны, иаргы дыцэарц дцеит.

Уи аены Манча иахэшьеихаб Есма лызыа лымширахь дцеит, уа дшыказ ихэлеит.

Амза рыкэпхон ашьхакэа, адэкэа, ахэкэа, аецэ еилаарцыруа ажэоан цкьазаны илацэкэуан. Атых тынчын, акарматцыс ашэахэабжь ааоуан ақэатахьынтэи.

Аоны иаанхаз Мек-Мек аахэыцит: «Ихэлеит, арахь Есма лымацара дыкоуп, сцап, ыызара лызуа, слацэажэо даазгап», – хэа азбан, аоны индэылцны, амоа икэлеит. Амширафы ианнеи, Есма деигэыргъан, игэыдылкылеит. Мек-Мек ахэычкэа аргэыргъарц алаба иоахеит, аuada зегы шэтыккыла ишэтит, апсаатэ рацэа цэырцны, ашэа рхэо иалагеит. Алаба ианлаха, амузыка ахэеит, ахэычкэа уи инацкэашеит.

Мек-Мек анапы ианкны Есма индэылылгеит, илтахын аказы дахэарц, гэтыхак лыман.

– Сыхаара, Мек-Мек! – Есма дыгэжэажэо аацраф даатгылт.

– Икалазеи? Ибыхъзеи? – ахэеит Мек-Мек, лыхэацшуа.

– Мек-Мек, угэы иалымсуазар, соыза хамтас улыстоит.

– Ишца! Ибхэо закэызеи, Есма?! – ицъанашьеит Мек-Мек.

– Соыза лымшира сеигэыргъаны сааит, илыдысныхэалеит, дгэдыскылеит, аха хамтак лысымтазеит, сара сыда зегы акака лзааргеит.

– Уи аума хэаас икабцаз? Акгы камлеит, – ахэеит Мек-Мек, аахэыцын.

– Агэра га, Есма, агэыдкыларагы, агэыргъарагы хамтоуп. Сыбтирц ахыбтаххаз азы сбыцэгэауам, аха еилыскаарц стахуп, сыбтахума сара гэыкала?

– Гэыкала бзиа узбоит, сқыиа Мек-Мек, –
Есма атак калцеит.

– Гэыкала бзиа иубо хамтас хэа азэгыи
иртазом, уажэшьтан уахыымхэырц азыхэа.
Сбымтин сара хамтаны.

– Сатоумцан, Мек-Мек, угэы нсырхазар,
– лхэан, Есма лнапы акэыршаны иаагэыдыл-
кылеит.

Урт аоныка иахьцоз, амѡан Мек-Мек, ашэак
аацэырнаган, ахэара иналагеит;

Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа,
Сара, Мек-Мек, ашэа шэзысхэап,
Сара, Мек-Мек, ашэа шэзысхэап.

Амшира гэырғамшуп,
Амшира азгэататэуп.
Илашоу, игэырғыхэу ччацшьла,
Нас ашэала, кэашарала.

Ақьачақь – дқьачақьыр,
Ашэахэаѡ – дшэахэар,
Акэашаѡ – дкэашар,
Аинкбаѡ – еиникьар,

Амшира гэырғамшхоит,
Амшира азгэатахоит,
Хамтала акэзам ишгэырғьатэу,
Гэырғьаралоуп ишацылатэу.

Есмеи Мек-Меки аоны ианааи, Есма луадахь дцеит.

Мек-Мек тэаны ихэыцуан: «Акэатакэа среипшуп, аха анапкэеи ашыапкэеи сымоуп. Мап, истахым сара ас анхара, ауаоы дуаоуп, сара сыпсаатэзар, псаатэцас сыказарц стахыуп, – абас ишхэыцуаз Мек-Мек алахь еикэшышыы иныкэиан ицэеит. Икыззарц атахын.

Енак Мек-Мек абна илалан ишцоз, аапсаапхэа ишуа, шэарыцалакэак абна иаалкэеит. Руакы Мек-Мек инамцасын, алаба ацэнагеит, иаргыы нацхан, ахэыжэ нканарппит.

Даацэырцит ашэарыцао, амшэ шыны ацэа ихэда икэын. Даатгылан, Мек-Мек днахэапшит:

– Хайт, кыз мыжда, кыз мрик ауп, аха сысасцэа истаауа ишыны ирымцастап. Ашэарыцао Мек-Мек днамцасыны иаашытихын, игарзган инадеихэалан, аоныка игеит, шытэыс хэа. Ала мацуаркэа руакы Мек-Мек алаба аёыцакны, хэмаргас икацаны ицон.

Ашэарыцао аоны даннеи, Мек-Мек ыршэны аёацара иныонаижыын, ашэ наиркит.

Иаанапшы-аапшит. Мек-Мек оагылан, аёацара тацэын, акгы онагылазамызт, инеины ашэ инагэцасит, аха адэахьала иаркын. Иаахэцит: «Алаба сымазам, ала иаёыцакын иахькаршэу сеидру уи уажэы. Слабоуп шанас икоу зегы зылшо, уиада сыпсгыы сзеикэырхом, сыршыргыы калоит иахьа», – хэа.

Адэахы абыжыкэа аагеит. Мек-Мек акылхара инкылыцшыны, акэаскыахь инацшит. Абарцае ашэарыцао ипацакэа ыршо даацэырцын, игэарпхазаны дыччо, уа бзиала шэаабеит хэа сасцакэак дырцылон.

Ацшэма асасцаа аоныка инеипцхьеит, амшэ шишьызгы дирбеит. Асасцаа идныхэалон, ажэеипшь уирчеит хэа.

Мек-Мек аахэыцит: «Абант иааиз ракэхап ацшэмацхэыс санылшьлак, ґацахэыс сзауа, аах, сара рыцха» хэа алахь ааикэнацеит, нас абжыныцакны, гэак ашэакгы аацэырнагеит:

Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа,
Рыцхашьарада сыршып саргы,
Уаха скалом сыцсы тангы,
Сызны срымтарцап асасцаа,
Урт сырфап сара, сеимгэыцэаа.
Исеигэыргыо. бзиа сызбо,
Нас Манчеи Есмеи сырхаштып.
Исеигэыргыо бзиа сызбо.
Манчеи Есмеи уаха сырбом.
Уаха сырбом, уаха сырбом.
Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа.

Убаскан Мек-Мек ахытакыз ашэ аартны дааоналеит ацшэмацхэыс дагыа: – Ааи,

иубжьюзеи укыж-кыжуа, азыршы тартэааит
иахьахэо, – лхэан, илкыз алабала даасуа ипканы,
алаба нкаршэны, дындэылтны дцеит.

Мек-Мек иадырит апшэампцхэыс икалыршэыз
иара алаба шана шакэыз, игэыргъан иаашьт-
нацааит. Инеины акылхара ианкылцш, апшэма-
пцхэыс илшьырц ахэызба кны арахь дшааиуаз
абейт.

Мек-Мек алаба иоахейт, усгы ахэейт: «Ашэ
аатуейт, сызбо зегы шанхоит!» Ашырхэа иа-
атит аёацара ашэ, Мек-Мек ашэа хэо, алаба
ныцакшо, агэашэ интытны ицейт, зегы шан-
ханы ишахэапшуаз. Цхыбжьон Манча итетрад
аёы данней, Мек-Мек тэаны игэыроон.

– Иухъзеи, улахь зейкэузеи? – Манча Мек-
Мек дназцааит.

– Сахэом сымацара анхара, сара сыпсаатэуп,
исыт апсаатэ реипш амтэыжэоакэа, ашьапкэа!..

Иааицэымыгхейт Манча, аха даахэыцит:
«Сара ауаа рёы анхара шыстаху еипш иаргы
акызкэа рёы анхара атахуп» – хэа.

– Угэы ртынч, ушьталан уцэ, ишухэаз икас-
цоит, – ихэейт Манча.

Ауха Мек-Мек аныцэа, атетрадаё Манча аных-
гала ирыцкэейт ауаоы ишьапкэа, урт ртыпан
акыз ашьапкэеи амтэыжэоакэеи айтейт.

Ианша, Манча итетрад аёы данней, акыз
пырны ицахъан, ианцоз игэыргъан итэыуазаап,
о-лагырзык катэан.

АЦГЭЫ ХЭЫЦЫ ИАХЬЫЗ

Алакә

Амра апхарра аеатан аласба хэчы ахыцәаз
пхыз абон. Уи ааигәа игылаз Ацгәы хэчы
ахәы абз ала иахәон.

Аласба ахыцәаз иаакрымәрымит, пхыз-
ла апшәмапхәыс илкыз акәац ыт иара
инамцалыршәит.

Аласба «Ау!» – арган акәац ианнамцас,
ааигәа игылаз Ацгәы хэчы ацыхәа наәашәан,
иаахнацәеит, иаргы ааәыхеит.

– Ааи исзуузеи? – ахәан, иныоныцәааит
Ацгәы хэчы, ацыхәа иахәапшуа.

– Исхарам, – пхызк збан, саноаткәа, уцыхәа
сәашәеит.

Игәааит Ацгәы хәыцы. – Аах уара амееи,
ушьапы уәашәар иауааз, сцыхәа ануәашәоз.

– Цис хэчы, усцырхагамхани ацәа сакуеит,
– ахәан, аласба нахәны, аеиоырәан, иныкәиан
ицәеит.

Ацгәы хэчы ацыхәа иахәапшуа итәуон, нас,
алахь еикәшышы, ахахынахаз моакы ианыла-
ны ағынанахеит. Ус амәаәы иаацәырцит цстәы
цәашәахәык, ахахәы еилыпхаауа, еилархәны.

Абла цшзақәа амра ашәахәа еипш агәыргъара ашәахәа хыцхо, акыр-кырхәа иччо иаатгылеит.

– Уара узустада? – Цис хәчы нацааит.

– Сара исыхъзуп Агәыргъара – ахәеит, апстәы цьашьахәы.

– Уара мчы – лшарас иумоузеи?

– Сара соуп ари адунеи аҕы изхылцуа агәыргъара. Сара сыкамызтгы, апсаатәкәагы ашәахәара иакәыцуан, ауаагы ашәархәомызт, адунеи зегы, гәырөө икалон. Иуахауама, Цис хәчы, абнаҕы шака ирацәаны иаахакәыршан апсаатә ашәа рхәо, ани ахапа зхәо акармацыс ауп. Урт агәыргъара рзызшо, ашәа дзырхәо сара сахьыкоу ауп.

– Аа... – ахәеит, Цис хәчы нкахәыцуа.

Акыр-кырхәа иааччеит Агәыргъара:

Уара, Цис хәчы, иухъзеи улахь даара еикәушәа збоитеи?

– Иссахьоу умбои, стыхәа кьатагәаза, аласба иҕнажәеит.

– Аа... – акыр-кырхәа иагәарцханы иччеит Агәыргъара.

– Агәыргъара, узырччозеи? – Сара сахьгәырөө уеигәыргъома? – агәы иалсит Цис хәчы.

– Усцәымгәан, Цис хәчы, убри аласба мзышәа еакакәымкәа уцыхәа ахьаҕашәаз ччархәуп.

– Сынасыпдара уи ааигәа снанамгеи, – алахь еикәшышы инкахәыцит.

– Умгэыроан, уи уриашар калоит.

– Излауриашои? – ицъашьо ицааит Цис хэчы.

– Ишца умбои, уцыхэа шыказ, икэапца, акацара сара исылшоит!

– Нас исыкаца ишыказ, саргыы сымгэыргыарызи уи ашытахь!

– Мап, – ахэеит Агэыргыара, ахы рцысуа, акыр-кырхэа иччо.

– Ыы... изакэ гэыргыароузеи, даеазэы уи-мыцхраауазар? Сара ус икоу бзиа дызбазом, – ахэан, Цис хэчы уи инапырцны, аёынанахеит.

Агэыргыара акыр-кырхэа иччо ёнатуан:

– Уаангыл, уаангыл, сымыш, уаасзызыро, башаза усыщэгэаит.

– Избан, ус угэы изаанагои?

– Избанзар, сара Агэыргыара усаосны умцар са сыда азэгыы дыкам цыушьоит. Уцала абри амёала, уаха ацара улымшо угэакыр, сара сахь ухынхэы, суцхраауеит, – ахэеит.

Агэыргыара, акыр-кырхэа иччо, инхьахэны ицеит.

«Уи сара акгыы исмыхэеит», – ахэан, Цис хэчы амёа иныкэлеит. Азба иакын, кэарак инхыкэгылан, азы ажэуан. Ус акыгэхэа акы ахы иласит, иаргыы шэан, иасуа абарц инхьяцшит. Цис хэычы иахагылан алакэа ырцэгъан.

– Уара узустада? – иназцааит Цис хэчы.

– Сара исыхьзуп Ацэгъа-мыцэгъа, – ахэеит.

– Аа... уара зегьы рзы ацэгъа утахума, аа?..
– Ацэгъа-мыщэгъа Цис хэычы ахы акыгэхэа еитах иныкэсит.

Цис хэчы ахы ахьуа, Ацэгъа-мыщэгъа иацэшэаны, сышпацэцари хэа ихэыцуан.

Ацэгъа-мыщэгъа алақэа цырцыруа, атра иткьарашэа, апсабара иныкэпшит: «Сара истахуп атлақэа зегьы оар, ахаскьынқэагы мгылар, ашэтқэа мышэтырц, ацарақэа ашэа рымхэарц, уара Цис ччагьы уцсы ухысхырц»,

Ацэгъа-мыщэгъа ишалшоз еита Цис хэчы ианас, ишьтыууаа ицан ахахэ инаахеит.

– Миаау...аа... сумшьын!.. – Ацэгъа уаха ишрыцханамшьоз адырын, еихагы ишэеит. Ацэгъа-цэгьоуп, уи зегьы танархар атахуп, саргыы сашьыр, иара агэы иахэоит.

Цис хэчы Ацэгъа иацэымцар иахьуаз анадыр, иууаза абахэакынтэи ипеит. Ишнеиуаз, ихаразаны лбаа цъара, ахакьын иацэара инылахаит, аха игэгэаны адгьыл иахьанкьаз, икэакэан, ахьаа цэгъа шытахоит. Уажэшьта арахь Ацэгъа-мыщэгъа заиуамызт, аха иара ахьаа цэгъа Аман иахьышьтаз.

– Миаау, икьиоу азэгьы дыказами?.. Миаау... Шсэыцхраа, срыцхауп, сеикэшэрха. Сара бзиа избоит атлақэа, ахаскьын иацэа, ашэтқэа, апсаатэ рашэахэабжь. Миаау, исыхэода? Сеикэзырхода?

Ус иаацэырцит акы, иуаауаза, ала тбаакэа лашара рыхзамкэа, ахахэы ақэпсаны. Ацгэы

хэычы инахэацшын, инаосны афынанахейт, уаха ихьамцшзо.

– Уара узустада, – Цис хэчы еергьхэа абжы тганы уи иназцааит.

– Сара исыхьзуп Зегьззеицшу, – ахэейт уи.

– Зегьззеицшу иуказшьоузеи?

– Сара уцсуазаргы хьаас исымам, азэгы сицхраауам, акгы сеигэьргьом, ашэткэагы ацсаатэ рашэахэабжыгы бзиа избазом. Урт ыказаргы-икамзаргы сара сзыхэа зегьакоуп.

– Уца, уца успырцны, сгэакра убар стахым, уара, Зегьззеицшу, ахэейт Ацгэы хэчы.

Зегьззеицшыз ииасны ицейт.

Ихэыцуан Ацгэы хэычы ахьышььтаз. «Сцыхэа ахьысцэызыз гэьршоа дузам, анасыцдаоа – узкэынхо адунеи афы зегьы уцэымгзар, зегьы узеицшзар акэзаап. Насыц сьмоуп сара ус сахьыкам, – хэаагэы иаанагон иара, – Миаау, шэсыцхраа, срыцхауп... Шэсыцхраа... Миаау...»

– Иухьи, Цис хэчы, умшэан хара хуцхраауейт, – рхэан, рыбақэа амра ашэахэеицш алашара рхыцхо, рыхцэы цшзакэа еилархэны, иаацэьрцит ыыца.

Цис хэчы ажэа кэанда анаха, агэы цшаауа, ахы иоахан урт инарыхэацшит.

– Шэара шэьзустцэада? – инарызцааит. Руакы аапышэьрччан, Цис хэчы ашьамхы иныкэцаны, ахьаа хысеуейт хэа иалагейт.

– Сара исыхъзуп Зегъирыщхраауа, – ахэит.
– Умшэан, уажэыцэкъа, ухъаа улсхуеит!..

Егъи абла тыцха нейны Цис хэчы ахы ашышыра иналагеит.

– Сыхаара, Цис, сара Акъиара сыхъзуп, умшэан, агэакра узыкэшэаз ҳара уалхаргоит, – ахэит.

Цытрак ашытахъ Цис хэчы гэыргъацэа, ахъаакэа зегъы алцын, амѳа ианыланы ицон. Ацыхэа ахъѳахцэаз уссгъы иамамызт, имцсыкэа иахъеикэахаз еигэыргъон. Цис хэчы иадырит Зегъирыщхраауеи Акъиареи зегъы ишреигъыз.

Ус амѳаѳы иаацэырцит Агэыргъара, иччо.

– Цис сымш, издыруада усыцэгэаазар, ари амѳала уахъдэыкэсцаз? Ма иузымдыруаз ахъеилукааз уеигэыргъо?!

– Мап, суцэмгэаазеит, итабуп исзымдруаз ахъеилыскааз.

Агэыргъара ааччеит: – Уцыхэа сырбеи, – ахэан, Цис ацыхэа къатагэа ианахъкыыс, ацыхэа быбышза иазхаит.

Цис гэыргъацэа ацыхэа инахэапшит. Абарт зегъы ахганы Цис хэчы аоны ианааи, аласба ѳѳуа, ихэмаруа апырцалыкы акырц иашытан.

– Ааи, ура агаза! – Ацхызцэгъа баны, зѳызцэа рцыхэа иампасны ихызцэо, ура суцэгэаауам, аха уаныцэо уаха уааигэа стэом, – ахэан, Ацгэы хэычы ѳейны, еихаракны абыркыыл иныкэтэеит.

АЧКЭЫН-ШЭАХЭАӨЫ

Алакә

Ачкэын шэахэаөы ихьзын уи, иара дхэыцлон, сдухар ауаа, ацлакэа, ашь-хакэа, апсаатә ицъаршьартә, иаргэыргъартә ашэахэара сцоит хэа. Убас данхэыцуаз инаивагылон пстэы цъашьахэык, аблакэа лашо, ахахэы еилархэны хара ицшуа.

Өнак Ачкэын-шэахэаөы итаххеит уи апстэы ахьз еиликаарц, днадгылан дазцааит:

– Уара узустада? Истахуп хайбадырырц.

Уи апстэы неихацгылеит Ачкэын-шэахэаөы.

«Хайбадырып ухацкы сцеит, ус иугэапхозар»,
– ахэеит.

– Сара Агэыгра сыхьзуп. Цсызхоу акгы сапырхагам, ицсуаггы – шэыцсуам хэа снейны сгэыгран сырхалоит. Уацэы ицсуа иахьа апстазаарае дыканац дгэыргьозар стахуп. Схата есымша стэаны сапхьака насыц дук спылап хэа сгэыцуеит. Сгэыцуеит, абри апсабарае апсаатэкэеи апстэкэеи еибамфо, зегьы бзиа еибабо икалап хэа. Уара уааигэа уажэы сзыкоу, Ачкэын-шэахэаөы, угэыгра са соуп, сгэыцуеит ушэахэаө духап хэа.

– Ҳнатэап, ҳғэыглап, – рхэан, инейдтэалеит, рыблақэа кыдхало, игэыгуа ицшуан.

Ачкэын-шэахэаоы дахьтэаз дхэыцуан: «Агэыгра ауаоы игэы шьтнахуеит, аха сшэахэао дуны сазыкацом, схы ацъабаа асырбап, ашэахэашья сцалап» хэа. Доагылангы ашэахэара далагеит.

Уинахыс Агэыгра оагылан ицеит, атыцаёы даеацъашьяхэык аацэырцит, ахахэы еилажэжэа, ахэда еихакаца, ашьямхы анапқэа нықэцаны, Ачкэын-шэахэаоы инаидтэалеит.

– Уара узустада? – Ачкэын шэахэаоы уи дназцааит.

– Сара Аусура сыхьзуп, – ахэеит уи. – Уск салагар, ибзианы икастаанза сакэытцом. Сара Аусура соуп, ашэахэаоы дугэы дашэахэаоны дказцо. Аусура сыкамзаргы азэгы акы изцомызт, аус рымур ауаагы, ацсаатэгы цсуан, амла иаганы. Аусура сыкоуп, ацстазаарагы усурала еикэсырхоит, агэыргъарагы сыцуп. Ашэахэаогы дшэахэао духоит сара саницу.

– Сара усгэацхоит, Аусура, – ихэеит Ачкэын-шэахэаоы, инейдтэалан, ашэахэара иалагеит. Дкарагон Ачкэын-шэахэаоы аус шиуаз, ашэахэашья шицоз, аха ибзианы дзышэахэомызт.

Ус енак даацшызар, оызас имаз Аусура цахьан.

Ачкэын-шэахэаоы даахэыцит: «Шака аца збазеи? Шака ашэа схэазеи? Аха псаатэкгы шэтыкгы сара уи ала исызмыргэыргэит. Икасцарызеи, сззцаарыда? Издыруада азэы акы сеихэар исыхэаша уи аус аеы.»

Ачкэын-шэахэаоы ас ахэыцра даналага, аблакэа гэынамзарак рхыхэхэыла, анапкэа ашьамхы икэцаны, акы ааины алахь еикэшышыы инаидтэалеит, инкахэыцуа.

– Уара узустада? – уи дназцааит Ачкэын-шэахэаоы.

– Сара Аоызада сыхьзуп. Икасцо зегы ибзианы икасцар стахуп, аха исзымдыруаеы азэы сиязцаарц стаххаргы, азэгы абри зузыкамцаз абри ахьузеилымкааз ауп хэа сеихэазом, сззцаауа зегы саосны ицоит, – ахэан, ахахэы хьыдышышь, инкахэыцуа иаатэит.

Ачкэын-шэахэаогы уара Аоызада суеицшуп, акы сзырцаша оыза дсымазам хэа илахь еикэшышыы уи днаватэит. Ус дыштэаз Ачкэын-шэахэаоы хэыцрак ихаеы иааит: «Саалаган, ахэычкэа еизганы, ашэа рзысхэап, издыруада азэы сашэа игэацхар?» Ачкэын-шэахэаоы ари хэцны даныоагыла, Аоызада наидцны ицеит.

Ачкэын-шэахэаоы ахэкэа, ақытакэа дрылсуа, ахэычкэа адэхэыпцаеы ашэа шэзысхэоит хэа рызэитуан. Хаизоит, хаизоит адэхэыпцаеы, ашэа хазхэа хэа иакэшахатхон.

Ачкэын-шэахэаоы дхынхэны аоны дана-
аи, инеины инаидтэалеит цстэы цыашьахэык.
Ахахэы цшза рхэны иакэпсаны, анапкэа
ашьамхы икэцаны ихэапшуан. Уи апстэы
уажэы-уажэы иоагылан, инапшы-аапшуа, акы
апшаауашэа, ишьтапшуа, инеи-ааиуан.

– Уара узустада? – уи дназцааит Ачкэын-
шэахэаоы.

– Сара Апшаара сыхьзуп. Исыпшаауеит ауаа
рыхэшэкэа, ашэа ыыцкэа, ахэыцра ыыцкэа.
Цэаоа баапсыкгыы сымоуп, сшыпшаауа,
исымпыхьашэоит агэырфоа ашэакэа. Ауаа ане-
ибашьуа – исыпшаауеит изланибарцэаша, аха
убас иагысыпшаауеит итахо ауаа, ма апстэы,
апсаатэ реикэырхашьагыы. Сара, Апшаара, сыз-
цым ихэыцуа уао дыказам.

– Уара указшьа сгэапхоит, цсызхоу зегыы
пшаалароуп, рус акэфиара амазарц азы, – ихэан,
Ачкэын-шэахэаоы адэхэыпшахь дцеит.

Адэхэыпшаэы ачкэынцэа, азгабцэа ирацэа-
оны еизахьан, иччон, ихэмаруан. Ачкэын-
шэахэаоы даннеи иаатынчрахеит, изыроуан
рыпсы заны, чытбжыы гомызт. Уи днареихыр-
хэан, ашэахэара дналагеит.

Цытрак тынч изыроуан, ус згабк лыбжыы на-
лыргеит: «Аоызцэа, изакэызеи дкыуцэыуошэа
ари ашэас иахзихэо?»

– Хеи-хеи... ашэахэашьа издырзом, ибжыы
бзиоуп, аха... – ихэеит еазэы.

– Ашәәхәашья уцар, ҳаитеизап. Уажәазы уахпырц, – рхәеит иччо...

Еизаз ачкәынцәеи азгабцәеи рышьтыбжъ цәгъахеит, уца уқәцны хәа ҫыртуан, иччон...

Ачкәын-шәәхәаоы илахь еикәшьшьы аоны данааи, ицьыкәза цстәык ахцәы хәычкәа цагаза, алақәа лашарак рхымкәа. ашьамхы анапкәа ықәцаны, инкахәыцуа иштәаз ибеит.

– Уара узустада? – Ачкәын-шәәхәаоы уи дназцааит.

– Сара Ацахара сыхъзуп, сахънеиуа, еибашьразар, зегъы тахоит, иацахоит. Ашәәхәао данацахогъы, иааигәа снейуеит. Ацахара даара ихъамтоуп, сара гәыргъара сыцзам, убриазоуп срыцхәхәха, есымша сгәәкуа сыздәықәу. Знызынлагъы сцәуалоит, уи ашьтахьгъы шакантә сыкамзар стахузеи, аха сымпсуа адунеи сануп.

– Даара ихъамтоуп, Ацахара, упстазаара, уааигәа аказаарагъы гәәкроуп, – ихәан, Ачкәын-шәәхәаоы днеины днадтәалеит. Ачкәын-шәәхәаоы дхәыцуан, игәалашәон ашәа анихәоз азәы шизәейтыз убжыы бзиоуп, аха ашәәхәашья уздырзом хәа.

«Ашәәхәаразы аус злоу абжыы бзиа ауп, уи сымоуп, аха ашәа ахәашья сцароуп, мап, зегъы акоуп, егъа цъабааду збаргъы, ашәәхәашья сцоит», – абас дхәыцуа Ачкәын-шәәхәаоы даныоагыла, Ацахара оагылан ицеит игәамцуа. Уи атыцаҫы иааины инатәеит Агәыцра, анапкәа

ашьамхы иныкэцаны, аблакэа кыдхало, хара ицшуа.

– Бзиала уаабейт, Агэыгра! – Ачкэын-шэахэаоы уи днeixырхэейт.

– Бзиара убаайт! – инейацгылейт Агэыгра.

– Утэа, утэа, иабатаху агылара!..

– Агэыгра, сейтаузаайт, уи бзиоуп, избанзар адунеиае ауаоы уск даналаго, дгэыгуа далагоит, мамзар иус изынаггазом, уа сара схэарта дууп.

– Угэыгла, угэыгуанацы уаайгэа сыкоуп, – ахэейт Агэыгра. Ачкэын-шэахэаоы днeины Агэыгра днадтэалейт, иарггы дгэыгуа.

Уи ашьтахь цытрак аамта бжысхьан, шьыжык, Ачкэын-шэахэаоы ахэы дыохалан, ашэахэара дналагейт. Ацсабара зеггы аазыроит... Оны-цыцхьаза ахэычкэа ицээз ыхан, ашэахэара иазызыроырц ионы уахь ицон. Ацсаатэкаггы ашэахэара иакэытцны, изыроуан. Акраамта ашэа ихэон Ачкэын-шэахэаоы, адэхэыцш зеггы ахэычкэа еизаны идыртэит. Ацсаатэкаггы, ацстэкаггы, бзиа ибаны, уи ашэахэао иашэа иазызыроуан. Ашэт цшзакэа рыфоы хаа изырышьтуан, хамтас хэа, уи Ачкэын-шэахэаоы.

Ацша гэыргэо иагэыцанахэхэон уи ибжыы. Ачкэын ашэа хэаны, дгэыргэацэа, ахэычкэа иртаз ашэткэа игэыцахэхэа, аоныка даайт. Аоны уи ибейт цстэы цыашьахэык, ахахэы цшза

еилархэны, абла лашакэа гэыргъаратэ шэахэала
итыцьцьо, аеырцагъаны, исылымшо йкоузеи
хэа апсабара ишыкэпшуаз.

– Уара узустада? – уи дназцааит Ачкэын-
шэахэаоы.

– Сара исыхъзуп Аиааира. Сара сахънеиуа
агэыргъара йкоуп, еибашьуа срыниар, ииааиуе-
ит. Ашэахэао ионы саннеи, уи дшэахэао дууп.
Адунеиаефы амчкэа зегъы реиха сыгэгэоуп. Аи-
ааира еихау мчы йказам. Адунеи игъежьуагъы
еилахэашон, Аиааира сыкамызтгъы, – ахэеит
уи, пагъа ицшуа.

– Сара уара укынза сааиаанза сгэакуан,
бзиарак сзыкацомызт, уара укны санааи,
ицъашьахэыз бжьыла сшэахэеит.

– Итабуп, Аиааира, уара уахьыкоу ари
адунеиае, – ихэан, Ачкэын-шэахэаоы уи
днеихырхэан днаватэеит, еицынхаларц.

АНСАУ

Алакә

I

Икәыцшыз таацәарак акны диит ачкәын. Уахык, ахәычы дандырцәа, иазхәыцит хьзыс ирташаз.

Ан илхәеит: – Дсыхшеит аца, измоу ауаоы ицсы, сыцсы гәыргъоит, схәычы ицсы бзиа избоит. Илоуеит ажәа Апсы.

Аб ихәеит: – Ауаа есымша иртахуп анцәа икьиара.

Иоит ажәа Анцәа.

Ахәычы данкьяас, ирхәеит иа изы ажәа ироит Ауаоы.

Ирыкәшәеит анбанкәа ани аби хажәак – Апсы, Анцәа, Ауаоы ркынтә иит рца ихыз Ансау.

Шьыжъымтанк Ансау дныкәеит адәакны ашәткәа фихын аоныка инеигеит. Иан ашәттра изталыргылт, арт уара рацхьаза иеухыз ушәткәа роуп лхәан лхәычы идылцеит урт рсахьа атыхра. Ансау уи аены насыц иман, – итихит асахьа.

Ансау итихыз асахья цшзахеит – деигэыргъеит дкбаасит, инапқәа еиникъеит, иан илеихэеит итины ацха сзаахә – хәа.

Ансау иан асахья лтиит иаалхэеит асаранць цха.

Ансау иан уи лымихын иани иаби иреихэеит агъама еицахба хәа.

Иаб ихэычы иеихэеит ари рацхьатэи укәеиара иалтшэоуп хәа.

Ан лшэыра иаатылхит илтиз анатиурморт иакәтылхыз. Икналхэит.

– «Аа... шақа сгэыргъозеи снатиурморт итысхыз ахьмызыз» – ихэеит Ансау.

II

Ансау апхьарца архэашья ицеит.

Цхны мшык азы апхьарца аирхэон аценцьыр аартны.

Адәқбанқәа рёы иказ ашэыркәа зегъы ныцабеит, зегъ рыхкы Ансау истол иаакәгылеит – Ашана, – ихэеит урт дрыхэапшуа. Ашэыр анифа, днатэаны анотакәа иоит ианыкәица ақбаад ианыцны ицеит.

Урт апсы харам игеит, – ихэеит.

Ансау даахэыцын, даеа ашэак иоит – анотакәа еикәхеит.

Ирыцаиоит ажэакәа абас:

Ицсыз ицсабара ицэызит, ицшаауеит аха

ибом, ицсы иатэхаз аёыц цэгъарак алымшарц исхэоит: «уца исцэумган, истэу адоуха».

III

Ансау иани иаби бзиа еибабон. Иеиликаау-ан аоыцъагы бзиа дшырбоз, аха ицэгэауан иахэтамыз акы аныкаитоз.

Ансау ибон ауаа зырхэуаз, ирымпыцасуаз амал ду шдырхауаз, қиарак шрыламыз, зегы азеипшра, рыцсы арғаруан, ишуааз рхарштѳа, рқиара арзуан. Иеиликааит Ауаоы дирцаз дгъацарцаз ацсы ахығару, иахъбеиоу. Ихэеит уи амал иацзароуп, Ауаоы идоухамч иалшо аба-разы.

Ауаа ирказшьоуп ацсытэ еифафара гэгэа, аха анцэа, дрыцзар рхы дирбоит. Ицэгъоуп ауаоы кэыш ихы анидыруа, уи ацэгъа дацырнагоит.

Ансау иоит уи даназхэыц абас: суаоуп, бзиа узбо соуп, Ауаоы указароуп.

Хакоуп, хайцыкоуп, хайцырцуеит, иахцэыз-уеит хануааз иахтэыз хцэеижъ. Хзацымло ины-цацэоит.

Уқиара сахэоит Амѳасоы.

IV

Хэылпазык Ансау иѳихит Акэа амшын аёықэ, амра анзаала ашьтахъ ашэахэақэа кац-

шьын акнытэ, икацшьын ажэѡан, икацшьын амшын.

Асқбалаѣы игылаз ағбақэа ирдэылцхоз алашара аиатэ реипш иакын. Ансау асахья тихит анотақэа рыла, нас урт ароиальаѣ иаирхэон.

Атынчра еилоугеит уа амшын цсы зхоу апсыруаа, уатэы хайбашьеит», – рхэан, ицеит. Ицьеишьеит Ансау, апсыруаа драбашьыртэ абцъар имамамзт. Дхэыцуан. Ус, игэалашэеит итихыз амшын асахья, уи хамтас хэа иритар цэгъак шизырымуаз.

Ашьыжь Ансау анышь хэыч нхитан амшын дынхылт, даныцшы, амшын аца ибеит апсыруаа. Урт Ансау иламцэажэакэа иныцабеит, Иара амшын аѣықэахь дхынхэит.

V

Ансау итаацэа ихылацшуан, абзия илараазон. Дара ахѡык анааизынхоз, ауада иѡналон имазаз, итынчыз хэыцшьак.

Уи иахэон:

«Шэахьыкоу аaira бзия избоит. Ақбияцэа шэыгэра згоит.

Икоуп ауаа шэкэыла ирзымцо, диуеит ауаѡы азэгъы дшымхэыуа ихэыцуа».

Абас икоу аѡнатаѣы изхауан Ансау.

Иара бзия ибеит ицсы иахэытхэыцуаз, аха ибомызт.

Ансау дцааит: «Уазустада уара исацэажэо»?
Сара уааигэа сааит, ацааимбар цсы соуп, – ахэеит.

«Уеилыскааит, Апсыцкэа», – наиагикт Ансау.

Зны Ансау амшын ахь азсашья ицарц дылбааит.

Апсыцкэа уи дихапыруа дихьчон, аха – иара уи дибомызт азсашья ицон.

Ансау амра иеаиршэырцданыцэиал акэараёы, апсыцкэа дихахэйтхэыгуа еихэеит:

«Сара сыцсы иалшоит уеикэырхара, уёиара, акьиара анасыц утара, сухылацшуеит еснагь».

Ансау уи дцъашьо дидзцааит:

– Укьиара бзиа избо дуцэымгума?

– Мап. Сара ахэычкэа реипш адукэаггы адоуха атакар мца рысталоит. Сара истэуп ииасуа акэыцшра.

Сара уахыпцшлакгы субазом. Ауаёы даниуа анасыци акьиареи ицысшоит, аха апстазаараёы цьюкы ирызныкэгом, иоашьоит, иранасыжбуеит.

Укэышыз, Ансау – ихэан днеихыпрааит.

Ансау иахаз даараза дархэыцит, иагыцьеишьеит.

АШЬХЫЦ ААИ

(Алакә)

Акәац ааткәацын – инагәылцит – ашьхыц
Ааи.

Ацсуа хаца инапы инаниртәалан, – ихәеит,
– «Адунеиае ацсуа шьха еицшу жәларык иры-
мам, еакала ицшзоуп», – хәа.

Ацсуа хаца ашьхымзақәа рацәаны иргылт.

Аамта цеит акыр, ашьхыц Ааи атаацәа
ду аиуит, – Ашьхыц Ааи иахшаз ашьхыц
ашьхымзатрақәа карцеит.

Адәқәа шәтыла итәын, икан ацлақәагы
анышәтуаз, ашьхыц ирыкәшәоз амати ашәт
агәыцә иалрыцәцәон, ашәт бзиа ирбон.

Енак ашьхыц Ааи иабеит, – ашьхыц ран
агәыргын наханаргылт, ацкы шкәакәа цшза
ашәнацеит, – ашьхыц иранахәеит, – шәакәыц
аусура, ацха акацара, – хкәашалап.

–Иалагеит ашьхыц акәашара жж... жж...
жж... хәа ашәахәара.

Ашьхыц Ааи ахәа тыхны агәыргын зхагы-
лаз ашьха ран ибыбшза иахьтәаз исшьуеит хәа
ашьхыц аусура иакәнахит, – игәаан ианжәыла,
адрухәа ашьха зегы рахәа тырхит, уртгы ацха

кацара иахьакэылхыз амш ахьыргозргэампхеит. Иалагеит хэатыхла аибашьра. Ар ашьха рацхья игылеит Ашьхыц Ааи – Ашьхыц Ааи җнатит:

«Аказара аусура иашеит». Хайбашьуеит ахэеит уиазы.

Агэыргын зхагылаз ашьха ран ибыбышза ацкы шкэакэа ашэцаны иахьтэаз иадырит ишыцэгъароу «Ашьхыц Ааи сашьуеит, ацэгъа касцеит», – ахэан, җнатит, аха иацхраауа азэгъы дкамлеит зегь рахэа тыхны еибашьра игылт ашьхыцкэа.

Акы, џба, хпа, хайбашьуеит, ахэа иџахеит Ашьхыц Ааи, адрухэа рахэа иџахеит ашьхыц иакэшан игылаз.

Ацсуа хаца ибеит усура зтахым ашьха ран аеырцшзан иахьтэаз ишэаны ишықыцькыцьуаз.

– Икалазеи, Ашьхыц Ааи, – дцааит ацсуа хаца, уи ишьхыц Ааи бзиа ибон.

Хэхэом уаха ашьха ран зегъы аусура иакэнахуеит – ихамшьыр калом, мамзар аусура хакэыцыр, ашьхақэа зегъы хтахоит рхэеит.

Ашьхыцкэа рахэакэа еиныркъон, ицырцыруан.

Ацсуа хаца днеин днадгылт ашьха ран, ихэеит ибжбы рдуны:

– Шэхэакэа рытра иташэца, сара амузыка шэзыртынчуа шэзасырхэоит, шэыџонқэа рахь шэхынхэырц Ацсуа хаца еиха хцэаха дук

ныкнеихан асра далагеит, ашьха ран цырны
ибга инықәтәеит.

Ашьхыц Ааи уи аиха абжыи иартынчит,
– иақәыцит егырт ашьхақәагы агәағ акра,
ашьхымза рытра итәлеит.

Ацсуа хаца Ашьхыц Ааии иахшаз ашь-
хыцқәеи иртынчит. Ашьха ирылган хара абна-
хь иганы ахала иоуижьит ашьха ран – уи уаха
ирымбазеит.

Ашьхыц Ааи ашьхымзакны ашьхыц аршәеит,
ашьхыцқәа зеггы аусура иалагеит, икарцон ацха
жж... жж... жж... хәа ашәа рхәон, аус аныруз
игәыргьон.

Ацсуа хаца Ашьхыц Ааи иқәышуп хәа
азихәеит, ашьхымза цшза азиргылт.

АНАШАНАТӘ ЛАКӘ

Хьымца дкэыцшын, Амра бзиа дибегит. Амра лани лаби иархэеит махэыс дшыртахым. Хьымца бзиа иибоз Амра дылпылан длацэажэарц итахын, аха урт зеицыломызт. Амра лан ашта бтыцыр калом хэа лалхэахьан.

Хьымца избеит анашана ихы иаирхэарц.

Уи аены Амра аштае днеи-ааиуан. Хьымца иеааиршэшэан, дарбагъхан, лапхьа дынкаприт. Амра арбагъ аашьтылхын, иналгэцалыхэхэеит. Амра лан уи анылба, илхэеит, – иааган аоныка ахы хахцэап.

Хьымца идырит, – арбагъ ахы хырцэар иара дшылшьюаз. Ахьшэтхэа анашана кайцеит, дыцшыцны лнапы днаншэалеит.

Ацшыц аацэажэан ус ахэеит, – сахьцоу бсыцаала. Робыцагы еицны ашта интыцит.

Хьымца ета иеипсахит дгэырхан дцырцыруа дынкашэеит, Амрагы ашана лаахеит драхэыц шкэакэан агэыр аца днацнадеит.

Агэыр цон ицырны арахэыц амань.

Амоан цъара азы ианахыпраауаз арахэыц баазеит.

Хьымца ицьеишьеит уи аниба, икайцеит ана-

шана еиҥах. Хьымцеи Амреи ихьшьыцбақэаны
иныйцпрааит.

Ихалеит ихараны, ажэоан ецэа агэахьы,
ацстхэақэа ирылпраауа ицон Хьымца ионахьы,
урт аоны ианнеи, анашана нцэеит, иуаахеит Ам-
реи Хьымцеи, аоны иныоналт, уақа еибырхэеит
еицынхаларц, уақа азэгьы дырцырхагамхеит
– Анашана иранахэеит имажэуа, бзиа еибабоу
амч рынаҥеит.

АЦӘАЖӘАРА АҢААЦӘАРАҒЫ

Уажәы халацәажәап аҗаацәа
нымеицәажәоу, досу есымша акы
даназызырҗоуа, ма акы данахәапшуа. Уи еицәоу
аицәхара ацәажәара аҗиаразы иузыпшаазом.
Есымша акы иазызырҗоуа дрылцзом, икәгылан
ибзиан аҗапыц аҗны иаарцшны ацәажәа
– дырзаазом. Ухы уцароуп, узырҗиои, иуаа-
бауеи, иумаабуеи еилукаалароуп. Аҗаацәа еҗа
еилахазарҗы иааилатәаны ашәа рхәозар, урт
беиоуп бызшәала, арифмеи аритмеи дырҗиоит.
Аҗырҗара, анасыц рыцсы ицнашәоит. Избан?

Аказара ацуп ибзиан ашәахәара. Иарбан ауаа
реицәажәара иарҗиоу?

Ауаа ибзиан рбызшәала реицәажәара,
– казароуп. Уи шьтралаҗы ицар ауеит. Ауаа
руаҗышьа аҗымтра ацымзароуп.

Есымша азырҗора мацара уалаҗар, акы,
ицәҗоу уакәшәазом, унхоит, – узырҗоуа, ажәа
иазказоу дҗахазом, избанзар аказара аҗапыц
дакәшәоит. Аҗапыц ацәажәаракны иумаазар
анамуа ыкоуп.

Икоуп ахцара ауаҗы ицараҗы, аамта
аҗыпсахшьақәа ирыцу, – уамырҗахароуп, еи-
лукаалароуп, иухәалароуп, уцәажәалароуп,

игэауталароуп, ахцара ауаоы ицара, – «ѳиароуп».

Ауаоы дзызхэыцуа акны иказам узлацэажэар камло. Икоуп ауаа узлацэажэо ишапылдо, урт аахоит хэыцратэ мчыла иурѳиоу.

Икэгылоит азцаара иртаху уи ахэыцшыа, иртахыму.

Иртахызар – кэѳиароуп. Абызшэа зыреио иоуп, – ахэыцраѳ иртахыу зыреиоу!

АУАҢЫ ДАНХЭАХО МА АУАҢЫ АЦСАБАРА АНИЦЭЫЗУА

Ажэабжь

Ауаңы данхэахо мап рцэикуеит зеггы,
– ихада.

Иан дзыхшаз, мап лцэикуеит, иаб дзых-
шаз, мап ицэикуеит, иахэшьа дитахым мап
лицэикуеит, иашья баша хацоуп, дгэакьам иара
изы, мап ицэикуеит

Ус икоу адунеи акны анаиааира далагоит,
ихы ада зегь мап рыцэкуа, хэыцшьала иуаора
ашьякэгылашьала дхэоуп, имазам даанызкыло,
дзырхэыцуа, дзымцахырхэо – ицшьоу.

Ауаңы хэа хэыцратэ шыакэгылашьоуп
– егырт ажэларкэа, егырт амилаткэа, егырт
ауаа, дахьнеилак ибоит ауаа ирзааигэоу мап
шырцэырымкуа. Излымшо ишицхраауа, аб-
шьтракэа реимадара змоу шыкоу.

Таацэала иагъны ацсы еимадара зцэаооу,
анрей абрей ахатыр ахьамоу, аха иара знык
ихэахаз зегь мап рцэызкыз иибо, еиликаауа,
даркэышзом, ауаа дрылоуп. Дхэоуп – уаха ака-
ггы.

Хара халацэажэоит ауаоы данхэахо – зегь мап анырцэикуа – ихада.

Уажэы халацэажэап, ауаоы ақалақь дукэа реы инхо, ацивилизация иареиоу, аонкэа рыонатэара иахкьаны, икоуп зегьы зцэызуа, ацсабарей иарей реигэныораеы.

Ишцалагои ацсабарей ауаои ремадара акны ацэызра ахшыоаеы ашыақэгылашыа.

Ауаоы иуада дааоналоит, апарда днахан инаркны ацсабара дыкэымцшуа, ма ажэоан дацамцшуа, икомпьютер дадтэалоит, ателевизор дахэапшуеит, ма ихэыцшыала игэапхо шэкэык дапхэоит ауаа рхэыцшыақэа, аепохақэа, ацивилизацияқэа, ажэларқэа рказшыақэа титаауеит, дуао хэыцоуп, дцарауаоуп, – аха ацсабарей иарей реимадараеы зегьы ицэызхэеит, хэхэапшып уи шыкоу абас ауп хэа. Ус икоу ауаоы, уиазцаар, – иахеи ма ецухей иахэа аиацэ анбеилапхоз, еилацьоуцьоууа хэа ицьейшыоит, иухэеит, аиацэдышрыцамцшуа. Уи ауаоы акыхэа ицэызит ацсабара ацэырцрак, – дахэапшзом, дакэыцхэеит. Уакэыцзар ахэапшра, иумбозар ухэыцраеы ахшыоаеы иацэызуеит, убас ауаоы ицэызуеит амза ахэапшрагы.

Ацсабарае акгы уахэамцшуа, игэnumкыло уалагар иуцэызыр ауеит ацсабара абаракны: агэынкылашыаеы, абзиабашыаеы ашэа уазхэазом, узеигэыргэазом. Иуцэызуеит ахэыцраеы, уи қэеиаразам, иатэуп – ацэызра.

Апсабара азхьацшра зцэаоае изцэызыз уи ауаоы унаидыглан абасеипш икоу амц иоухээр, хэхэапшып уи – амц иаанарцшуа. Икалаз удыруоу хбахчаеы апсаатэ зеггы нықэынцэазшэа цыск ыкамкэа итацэит хэа. Уи цьеишьазом апсабара зцэызхьоу ауаоы, иуеихэоит атакс: Санымоасуа абахча сазхьацшзом, апсаатэ рышьтыбжь сахазом, – сазызырөзом, урт ыкоу икаму, са сзы акгы ацанакзом.

Уиала ишьақэургылоит ишицэызхьоу апсабарае зыцсы тоу ргэатара, рышьтыбжь.

Ус икоу имоуп ихшыоаеы ааха. Апсабарей иарей реимадараеы ацэызра ала ишьақэгылоит, – дагоит ауаоы ипсихика ағаррахь.

Ианицэызуа апсабарей ауаои реимадара, икэышразам, игарроуп.

Хэхэапшуазарауаоыданхэоуиарайитэузеггы мап рыцэкны иапырцаз, уара иутэу, еазэы иитэу иреиазом, ддуохатэ уаоны дшьақэгылазом, уи еиғьу акгы ауаоы ипигалазом, хэыцшьала ихэахаз ихы ада азэггы дитаххазом.

Ауаоы дхэахоит хэыцшьала, еилкаара лақэырала, ицсы ахьынзатоу дахьнеилакгы дышхэоу даанхоит.

Апсабарае аимадара имамкэа хэыцшьала ацэызра шыақэзыргыло ауаоы наза дузаазазом, ахэычы дацэухьчар калоит.

Ацивилизация ус икоу ауаа гэанатоит, иалацэажэоит. Ишьақэдыргылоит Ауаоы хэа

адоухаѣы хэыщшьала еицахоу азэ иакэны. Ихэахаз акгы изырѣиазом, ацшзараггы дацэызуеит.

Ақалакъ дукэа рѣы ацсабара зцэызуаггы изырѣиазом, еиғу, ибзиоу, Ауаѣы ицэымзроуп ацсабара, аимадара дуаѣнатэуеит, дархэыцуеит, инарбоит, инатоит, амхра илшозароуп, ицэымзлароуп аигэныѣора.

Уи азы идырлатэуп ауаѣы дызлауаѣоу, ашьақэкьара еиғу акгы шунамто. Шэхэамхалан, ауаа, шэхада зегь мап рыцэкны.

Ишэцэымзлан, ауаа, ацсабара. Хэыцрала дтамхароуп ахэыцѣы.

Ауаѣы ахэа деицшзам Ацсабарей ауаѣи реимадара акны ацэызра шыақэзыргыло психикатэ шыақэгылашьала, азэггы игэакьоу, мап рцэикзом, ицэаѣазам, имоуп ацсеимадара, дхэазам уаѣратэ хэыщшьала, урт еицшым, еицымло, уаѣратэ хэыщшьоуп. Излеицшым усоуп, ацэызра ацсабара агэынкылашьаѣы ишьақэзыргыло ипсихикаѣ аказаара танархоит.

Ауаѣ хэа зхада зегь мап рцэызкуа ацивилизация ахыѣио ажэларқэа рыѣиараѣы имачзар ус икоу ауаа ажэлар ааха роузом, ираѣслоит, ирацэаѣызар усеицш икоу ауаа, иарѣиоит уи аилаѣынтра, аиѣымкаара, аизымхэыцра, аизымзырѣора.

Жэларык адунеиаѣ икалазом ауаѣы иуаѣышьей ақьарей шыақэзмыргыло.

Ахэыцшыатэ кэпарагы ыкоуп апстазаарафы. Есымша ацивилизация ибзиоу ахь арбырра атахыуп. Зегы ирымбо, ирзымдыруа аилкаара, инымцэазо ашана еипшу аҕиара, ахэыцра амҕа уи еикэырхагоуп.

Икоуп ахэыцшыа ибзиоу, икоуп ицэгьюу.

Ауаҕы ицэымзлароуп аилкаарафы ацэгьей абзиеи. Ицэгьюу ахэыцшыатэ цэызра азеибафара ушьтнахыр – икалоит, икоу закэу ахэ зшыо даеацьюуки. Урт еигью аҕы ацивилизация шыақэдыргылоит.

Итаһазом ауаа хэыцшыала.

Азэы ицэызуеит, егы ицшаауеит. Ибзиоу ахэыцшыа зыцшаауа ицыло деихахаоуп, иацитцит.

АШӘТ

Ажәабжь

Ажәоан ииацәан, ацарақәа ашәа рхәон.
Адәхәыцш иацәа шәтыла иқәцан.

Адәыкрын шәты ахала игылан, адунеи
иқәцшуан, иагәацхон.

Ахра ибеит, адәыкрын днадгылан иааҕихит,
икалеит ашана – ашәт цсит, – рхәеит ациаақәа.

Амра нарыхәацшит, икалаз абеит, иахәеит
ауаюы ацстазаара дахуп, хаизагъзом. Адәыкрын
атыпае икашәеит зегъы рхақ, ацсра зцәымгу
амч. Икалеит ашана, – адәхәыцш агәта азыхь
адгъыл иныцыееит. Иахәеит азы канзазом,
ипсзом ишәыжәла шәанзышо.

Ахра ихәеит сара ацсабара сахуп, адәыкрын
наган азы ицыееаз изааиршәлеит.

Амшқәа цон, Ахра дааин азы ихыршәлаз
адәыкрын дахәацшуан.

Иканацеит азы ашана, – амч иалшеит ашәта
адац хәычқәа ылнагеит.

Ахра дгәыргъеит ацсра саиааит, азы сыцхра-
аит ихәеит.

Ижыга хәычы ала анышә ижын, ашәт еитеихаит.
Ацстазаара еиқәнархоит адгъыл рхәеит ациаа.

Ахра еиҗеиҗаз адәыкрын азыхь наҗеиҗәеит.

Амра нықәҗеит, адәыкрын ианаҗеит амч, –
аҗхарра.

– Амчқәа еиқәырхагоуп ауаҗы данқбиоу, –
иҗәеит Ахра.

АЦХЭЫЗБА ЦХЫЗЛА ХАЦА ДЫШЦАЗ

Ажэабжь

Ацхэызба Хьыбла ацхыз лбон. Лөыццэа лыцны, ауаа рацэа дрылсны дцон, ирацэафын дызлысуаз арцарцэа, афар. Арцарцэа акэымжэи акабеи ршэын, зегьы абзиабара амцеипш ирныцшуан, игэыккэан, икьынцыцкэан.

Ацхэызба цхызла ицъалшьон, илныруан шака ицшаз урт ацсуа чкэынцэа. Дахьрыхэапшуаз зегьы лара илгэацхон.

Ацхыз лбон ацхэызба: ацсыуа чкэынак, акэымжэи акабеи зшэыз даалыхъзеит, игэы зегьы бзиабарала еисуан, хэлыбзиа, ацхэызба, са быстэхоит ихэеит, длеихырхэеит, нас дааиасын лзамоа днагэзит.

Ацхэызба цхызла дылгэацхеит ацсуа чкэын, иалхэеит суццоит хаца хэа.

Икалеит ашана: рацхьака иаацэырцит жэаоык азгабцэа кэыпшкэа. Урт онагылан ахан хьыцэцара. Инаган иныкэдыргылеит ателефон арцыси ацхэызбеи уиала ирыдныхэаларц. Уи ателефон хамтас дара ирыртеит.

Иалагеит ател асра зегъы азгаб лан, лаб,
лашъа, телла хаца дахъцаз лыдырныхэалон.

Лара дгэыргъон ус даафыхеит, апхэызба
бзиа илбоз апсуа чкэын апхызаф даанхе-
ит, дахьылгэызыз цхаза лзамоа иааныруан.
Илтахын уи ашана каларц. Лабфеаба икалеит
ашана дшазыцшзамыз, лацхъа икэгылаз астолаф
лтелефон абжыи аагеит бзиа илбоз ачкэын
кынцыц илеихэеит:

– Шьыжьбзиа, Хьыбла, бзиа бызбоит, хаца
бсыцца хэа.

Хьыбла дгэыргъан дыччеит, сакэшахатуп хэа
иалхэеит.

АМЦ УМХЭАЛАН

Ажэабжь

Иудыруама ашана амц ухэар ишыкалоу. Аонашэ алымха аиуеит, аха уи убазом, уи иадыруеит амц шухэаз. Угэыргъан уччар, – уан лыцсы алымхақэа кьацэхойт, аха уи уара иубазом.

Амц ахаан иумхэозар уоыза згаб бзиа, бзиа улбоит, аха уигъ уара иубазом – уигъ шанойт – акгы ахьумбо икало, аха зегъ реырыпсахуеит.

Амц умхэалан, ахэычы, уандухалакгы усқан уакэшэойт ашана, еитах адунеиае иужьаз дкалазом, – издыруада уи ашэткэа ирдыруеит, амра иадыруеит, уоызцэа ирдыруеит, укалоит ауао иаша уакэны, уи бзийт.

Амц зхэо есымша алагырз еипш акэа ихьыкэкэойт, дыпшзазам, илақэа қыазам.

Амц зымхэо ахэычы, ма ауаоы наза, – илакта лашойт.

Амра еипш ипханы илашойт, уигъ уара иубазом, имазойт.

Ақьиара закэу удыруоу уара, – уи амаза аблақэа лашойт, амц умхэозаройт. Уаб бзиа узбоит хэа аниоухэо ақьиара аеазойт уаб ипсақны,

уаб ицсы инапы надикылоит – уара урт убазом, имазоуп, аха иқьиароуп.

Шақа ирацэоузеи амазақэа, ирацэоуп иузымпцхьазартэ. Бзиа бызбоит хэа уан ианлоухэо – амра гэырғыан иччоит, аха уи уара иубазом, имазоуп. Ацэгъа коуцар – имазахазом, иаргамахоит, зегъы иреицэоуп ацэгъа, уи маза ацазам, иааугэыдхалоит.

АЛАКӘ ЕИМАА

(Алакә)

Манча ғыц пхэыс дигеит. Иалса лыхьзын Мицхэыс.

Әнак ақытаә иахьынхоз акынтә ақалақь ахь еиццеит.

Ақалақь акны Иалса лхаца иалхәеит, – уааи абыржә хашқәыпшқәоу хпатрет еицтаҳхып.

Манча ихәеит шәышықәса анысхытцлак спатрет ашана изеипшхом.

Иалсеи Манчеи апатрет тырхит апальма иацагыланы, рышьтахька алымқәа рсаса еиххәа азы рыткьон

Ацсабараә еилагьежьрак калеит, алымқәа игылаз рышьтыбжь еикәырго, акәраан ғыжуа ирхалеит, ааигәа ишьтаз амшын ахықәаә ачныш еилапырузрахьтә чнышк абжьы игәытшьяагаха иарго иалагеит.

Иалса илныруан ацсабараә ацсаатә акы шдыр-еиаз, урт ирдыруан арт аоыца ирлахьынцахоз. Иалса лцәа дынтзызааит – Манча акгы ицәа иаламшәеит.

Апатреттыхоы рпатрет тхит.

Аамта анца ақытаә Иалсеи Манчеи ақбаад иагәылацаны апатретқәа рзааит аоны.

Апатрет дахэацшит Манча, даалафит схыцчачаршыцшзоу асахьа сымоуп, итыхлатэуп хамта ыканат, ханажэлак ашанеипш хна-хэацшлап ихэеит. Иалса ицъалшьеит акы, ари закэи хэа дцааит ара зсахьа тытыз схацеи сареи хабжьара.

Манча дгэааит ицхэыс акы лбазшэа дахь-цэажэаз, лнапы днасын илкыз апатрет на-лымпыцшэеит. Иалса иаашьтылхит. Манча дналаюсны дцеит.

Иалса илбеит алакэ еимаа асахьа шттытыз, измаанозеи, ицъалшьеит.

Ускан ахауа лахэытхэытит, иланахэеит алакэ еимаа лхацеи лареи рлахьынца штоу, уи закэ лахьынцоу шмазоу, уи аимаа аонытқа итоуп.

– Сара ибасхэоит алакэ еимаа иахэо, – ахэеит апша, аха макьана иаргамахар калом.

Ицеит аамта. Иалса илцэахит апатрет. Иааит аацынра, апсабара шэтит. Манча игэы рахатны амхы леицеит.

Иалса еитах дакэшэеит ашана – апш ытыхэхэ ианхала, игэалтеит алакэ еимаа аса-хьа, уи убыскак идуун, мышкы иурашэаша апш ыкэиааит.

Ихэытхэытит еитах апша, еитах ибасхэар ка-лазом ауаюы илахьынца анцэа ианишо дзыкэшэо мазарц азишеит, аха иббоу, базхэыцла.

Манча акгы иалымхэазеит, уи дтынчын, уажэы Иалса дгылан апштра далацшуан лгэы

тынчмызт, Алакэ еймаа хаз амхы драшэеит, ацбыкэреи итиааз цсылахеит. Итаргалеит Иалсеи Манчеи, апш тагалан иныцаба ицеит алакэ еймаа уха адггылафэ асахъа аанымхеит уи ашьтахъ икалеит айбашьра. Манча айбашьра дцеит, хабарда дызит.

Иалса лхала аоны дааххалеит, аруаа лцбыкэреи аца итганы иргеит.

Ацша иахэеит блахьынца алакэ еймаа иахэеит икалоз.

Амаалыкыцэа еилаприт. Иалса илархэеит алакэ еймаа ахауае ишаанхо, знык Иалса ианылба нахыс ишмызуа. Иалса дхэыцуан уи амаза сразкоуп, шыта бзиарас сзыкэшэозеи, сақэшэеит ацэгъа. Иалса алакэ еймаа ахауа акынтэи ашэа лзахэон. Икоуп ауаа, быкоуп баргы Иалса, бынасыц ауаа роуп, бзиа бырбар, еитах ибоуеит ашана, даеа гэыргъарак.

Иалса ицбалшьеит алакэ еймаа ахьмызыз.

– Сара аказаара амаза сашеит, – ахэеит алакэ еймаа, – блахьынца сара сатэуп. Ишэахэон абас. Икоуп ацэымгра, аха икоуп абзиабара. Иаатынчрахеит. Иалса илдыруан, аус шылуа, амла дшамгоз, аха азэггы уажэшьта бзиа дызбом, – лхэеит.

Алакэ еймаа ашэа ацырхэо иалагеит амаалыкыцэа.

Ауаа рыбзиабара итамбазоу мшынууп рхэон.

Алакэ еймаа ашэахэара иакэыцит,

амаалықыңаагь ааипхьыттеит. Иаатынчрахеит
знык, нас алакә еимаа Иалса иналацаажәит,
– сара заа избоит икалаша ацсаатә рәыжуа
быпатретаә ссахьа тьсхит, нас ссахьа ббеит
амхакны, сара зқы шықәса зхыцуа псуп, сыцсы
иалшоит ашанақәа рыла ауаюы иблаә ацәыртра,
шьта сыббазом ахауаә скалоит ахәеит ацсы.
Илакә еимааз.

**Натела Репь–ипча
Бган–пча,**

далгеит Ацснйтэи ахэнткарратэ ауниверситет афилологиатэ кэша. Акраамта аус луан ахэычтэ бахчаёы аазаоыс, ашкол аёы али-тература арцаоыс. Итлыжьхъеит х-шэкэык: «Абрансы», «Ацкэын шэахэаоы», «Акацкац еырбеи уи аца Гэшэиу-Гэшэиу», алитературатэ лакэкэеи ажэабжькэеи ахэычкэа рзы.

Натела Бган–пча лышэкэы «Иалкаау», еид-накылоит ахэычкэа ирызку, алитературатэ

лакэкэеи ажэабжэкэеи. Урт иаадырцшует ахэычкэеи, апсаатэкэеи, апстэкэеи реизыка- заашьакэа. Иаарцшуп адоухатэ цэанырра каиматкэа, апсабарей, ауаџи реизыказаашья, хазну адгьыл адунеи икэу зегьы ирзеипшу џнны ишыкоу, арака зегьы еилыбакаарала еи- цынхар шакэу.

Арталакэкэа, илахџыху, еигэргьахэу, ицоуроу апстазаара цкья уагэыладырцшует, апхьяџ гэаартыла иацэажэоит. Апцамтакэа џуп ила- су, имариоу бызшэала. Ирызкуп аитцбыратэи, абжьаратэи ашколкэра иацанакэа ахэычкэа.

Ақалақь Ткэарчал

Акультуратә хан – Ткәарчал

Саб – Решь Саат-ипа Бганба

Сан – Шъашъа Ноча-ипха Гогәуа

Стаацѐа

Сахэшыа – Лиана

Сахэшыа – Етери

Сахэшыа – Ламара

Сахэшыа – Тина

Саша – Слава

Саша – Витали

Сышколтэ шықәсқәа

Наҕела Решь – ицха
Бган – цха

ИАЛКААУ
(Алитературатэ лакэқәеи
ажэабжьқәеи
ахэчқәа рзы)

Автор предакцияла

Аформат 84x108/32. Атираж 500. Икацэқьюу кыццхь
бггыц 7,125. Инықэыр. кыццхь бггыц 12.

Ацсны Ахэынтқарра «Акыпцхь оны».
Ақәа, Ешба имоа, 168.